

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

NIZOMIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

HAYOT FAOLIYATI XAVFSIZLIGI KAFEDRASI

**HAYOT FAOLIYATI XAVFSIZLIGI
(FUQARO MUHOFAZASI)**

USLUBIY QO'LLANMA

TOSHKENT 2011

«Hayot faoliyati xavfsizligi (Fuqaro muhofazasi)» / S.M. Ermatova, F.A. Baxramova, X.A. Sadikova, G.A. Hakimova; Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti. 2011. 48 b.

Mazkur uslubiy qo'llanma «Hayot faoliyati xavfsizligi» fani o'qitilayotgan oliy o'quv yurtlari, kasb-xunar kollejlari, litseylar o'qituvchilar va talabalari uchun mo'ljallangan.

Ushbu qo'llanma fanning «Fuqaro muhofazasi» bo'limini o'zlashtirishda talabalarga katta yordam beradi.

Tuzuvchilar: dots., b.f.n. S.M. Ermatova
o'qit. F.A. Baxramova
dots., tib.f.n. X.A. Sadikova
dots., tib.f.n. G.A. Hakimova

Taqrizchilar: Abu Rayxon Beruniy nomidagi TDTU
Hayot faoliyati xavfsizligi kafedrası mudiri,
akademik O'.R. Yo'ldoshev

Nizomiy nomidagi TDPU
Hayot faoliyati xavfsizligi kafedrası
dotsenti I.A. Alimova

Nizomiy nomidagi TDPU O'quv - uslubiy kengashining
.... yanvar 2011 yildagi ...- sonli qarori bilan nashrga tavsiya etilgan

MUNDARIJA:

KIRISH	4
1. FAVQULODDA VAZIYATLAR (FV) TO'G'RISIDA UMUMIY TUSHUNCHA. FVlarda AHOLI VA HUDUDNI MUHOFAZA QILISH DAVLAT TIZIMI (FVDT)	5
1.1. Favqulodda vaziyatlar to'g'risida tushuncha	
1.2. O'zbekiston Respublikasi favqulodda vaziyatlarda ularning oldini olish va harakat qilish davlat tizimi (FVDT). FVDTning umumdavlat tadbirlar tizimidagi y'ni va ahamiyati	
1.3. FVDT ning vazifalari va tashkiliy tuzilmasi	
1.4. FVDTning ish tartibi	
2. TABIIY TUSDAGI FVLAR, ULARNING TASNIFI VA TAVSIFI	9
2.1. Tabiiy tusdagi FVlar to'g'risida tushuncha, ularning tasnifi	
2.2. Geologik FVlar, ularning kelib chiqish sabablari	
2.3. Hidrometeorologik FVlar, ularning kelib chiqish sabablari	
2.4. Favqulodda epidemik, epizootik, epifitotik vaziyatlarlar va ularning oldini olish tadbirlari	
2.5. Tabiiy tusdagi FVlar ro'y berganda aholi va hududni himoya qilish chora-tadbirlari va harakatlanish qoidalari	
3. MARKAZIY OSIYOda TABIIY TUSDAGI FVLAR VA ULARNING TAVSIFI	15
3.1. Markaziy Osiyo hududining geografik joylashishi.	
3.2. Markaziy Osiyoda k'p uchraydigan tabiiy ofatlar	
3.3. Tabiiy tusdagi favqulodda vaziyatlarda aholini muhofaza qilish tadbirlari	
4. TEXNOGEN TUSDAGI FVLAR, ULARNING TASNIFI VA TAVSIFI	17
4.1. Texnogen tusdagi favqulodda vaziyatlar to'risida tushuncha	
4.2. Texnogen tusdagi favqulodda vaziyatlarning tasnifi va tavsifi	
4.3. Texnogen tusdagi favqulodda vaziyatlarning kelib chiqish sabablari	

4.4. Aholi va xududni texnogen tusdagi favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish	
5. IJTIMOIIY TUSDAGI FAVQULODDA VAZIIYaTLAR.	
AhOLI VA OB'EKTLARINI BOSqINChI –	
TERRORChILIKDAN MUhOFAZA G'ILISH	21
5.1. Ijtimoiy tusdagi favqulodda vaziyatlar. Terrorizm to'g'risida tushuncha	
5.2. Terrorizmning tasnifi va tavsifi	
5.3. O'zbekistonda aholi va ob'ektlarni bosqinchi - terrorchilikdan muhofaza qilish	
5.4. Favqulodda vaziyatlarning ruhiy omillari	
6. EKOLOGIK TUSDAGI FAVQULODDA VAZIIYaTLAR,	
ULARNING TASNIFI VA TAVSIFI. O'ZBEKISTONDA	
AholINI EKOLOGIK FAVQULODDA VAZIIYaTLARDAN	
MUhOFAZA GILISH TADBIRLARI	25
6.1. Ekologik tusdagi favqulodda vaziyatlar to'g'risida tushuncha, ularning tasnifi va kelib chiqish sabablari	
6.2. Ekologik tusdagi favqulodda vaziyatlarning tavsifi	
6.3. O'zbekistonda aholini ekologik favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish tadbirlari	
FOYDALANILGAN ADABIIYoTLAR RO'YhATI	30

KIRISH

Fuqarolarning muhofazasi maqsadida Prezidentimiz va Xukumat tamonidan bir qator farmon, qonun, buyruq va boshqa hujjatlar ishlab chiqilib, qabul qilingan.

“Favqulodda vaziyatlar vazirligini tashkil etilishi to’grisida” gi farmon, “Aholi va hududlarni tabiiy va texnogen xususiyatli favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish to’grisida”gi, “Fuqaro muhofazasi to’grisida”gi qonunlar, “O’zbekiston Respublikasi Favqulodda vaziyatlar vazirligining faoliyatini tashkil etish masalalari to’grisida”gi, “O’zbekiston Respublikasida favqulodda vaziyatlarni oldini olish va harakat qilish davlat tizimi to’grisida”gi, “Texnogen, tabiiy va ekologik tus-dagi favqulodda vaziyatlarning tasnifi to’grisida”gi, “Toshqin, sel va qo’chki hodisalari bilan bogliq bo’lgan halokatli oqibatlarning oldini olish hamda ularni bartaraf etish chora-tadbirlari to’grisida”gi qarorlar shular jumlasidandir.

Tabiiy, texnogen va ekologik favqulodda vaziyatlar to’grisidagi bilimlar, ya’ni tasnifi, har xil turini kelib chiqish sabablari va oldini olish tadbirlari, ularni sodir bo’lishiga yo’l qo’ymaslik choralari, sodir bo’lganda to’xtatish usullarini qay tarzda amalga oshirishni, qanday harakatlanishi va odam o’zini va yon atrofdagilarni himoya qilish qoidalarini o’rganishga xizmat qiladi.

Tabiiy tusdagi FVlar to’grisidagi malumotlar ularni bashorat qilish o’z vaqtida qanday oldini olish, qay usulda himoyalash tadbirlarni ishlab chiqishga beihitior chorlaydi.

hozirgi vaqtda hayot faoliyatimizni xoh uyda, xoh ishlab chiqazishda, ilmiy-tadqiqot ishlarida yoki boshqa sohada bo’lmasin texnik vositalarini tasavvur etish qiyin. hayotimizni engillashtirib, qulayliklar olib kelayotgan murakkab texnik vositalarini ihtiro qilinishi bilan qatorda ulardan kelib chiqadigan texnogen tusdagi Fqlar xavfi ham ortib bormoqda. Bu sharoitda xavfsizlik choralariga, korhonalarda texnik xavfsizlik qoidalariga qattiq amal qilish o’z-o’zidan muhim o’rinni egallayapti.

Favqulodda vaziyatlarning ya’na biri bo’lmish ekologik tusdagi FVlarning kelib chiqish sabablari va oqibatlari to’grisidagi malumotlar nafaqat yoshlarimizni balki har bir insonni o’ylantirib qo’yadi, atrof muhitni asrab avaylashga undaydi va shu bilan birga ekologik tarbiyani shakllantiradi.

I. FAVqULODDA VAZIYATLAR (FV) TO'G'RISIDA UMUMIY TUSHUNCHA. FAVqULODDA VAZIYATLARDA AHOLI VA HUDUDNI MUHOFAZA QILISH DAVLAT TIZIMI (FVDT).

1.1. FAVqULODDA VAZIYAT DAVLAT TIZIMINING ASOSIY VAZIFALARI

O'zbekiston respublikasi o'z mustaqilligiga erishgandan so'ng siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy munosabatlari islox qilishni, bozor iqtisodiyotiga o'tishni boshlash bilan birga Respublika milliy xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan mustaqil muhofaza siyosatini yaratish va uni amalga oshirish boshlandi.

90 yillarga kelib yadro urishi xavfi kamaydi, biologik qurollardan foydalanish cheklab qo'yildi, yangi-yangi zamonaviy qurol turlari kashf qilindiki, ular odamlar uchun xavfli bo'lmay, balki iqtisodiyot ob'ektlarini ishdan chiqarishga qaratilgan edi. Shu sababdan fuqaro mudofasi tizimi o'rniga fuqaro muhofazasi tizimi tashkil etildi.

Bu tizim aholini favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish va qutqaruv ishlarini utkazibgina qolmay, boshqa muhim tadbirlarni, tabiiy ofatlardan xavfli hududlar xaritalarini tuzish, seymik mustahkam bino va inshaotlarni qurish favqulodda vaziyatlarni basharotlash ishlarini tashkil qilish va aholi tayyorligini amalga oshirishi bilan shugillanadi.

Aholi va hududlarni FV (favqulodda vaziyat)lardan muhofaza qilish sohasida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti farmoni bilan FVV tashkil etildi.(1996 yil 4 mart PF-1378)

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasining 1997 yil 23 dekabrda qabul qilingan 558-sonli qarori "O'zbekiston Respublikasi Favqulodda vaziyatlarda ularning oldini olish va harakat qilish davlat tizimi to'grisida" deb nomlanadi.

O'zbekiston Respublikasi Favqulodda vaziyatlarda ularning oldini olish va harakat qilish davlat tizimi (FVDT) boshqaruv organlari, respublika va mahalliy hokimiyat organlarini, aholini va hududlarni favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish masalalarini hal etish vakolatiga ega korxonalar va muassasalarning kuch va vositalarini birlashtiradi hamda favqulodda vaziyatlarning oldini olish va bartaraf etish sohasidagi tadbirlarni amalga oshirish, ular yuzaga kelganda aholi xavfsizligini, atrof tabiiy muhitni muhofaza qilish hamda tinchlik va harbiy davrda davlat iqtisodiyotiga zararni kamaytirishni ta'minlashga mo'ljallangan.

FVDTning asosiy vazifalari:

1.Tinchlik va harbiy davrda aholini va hududlarni favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish sohasida huquqiy va iqtisodiy me'yoriy xujjatlarning yagona krntseptsiyasini belgilash, ishlab chiqish va amalga oshirish.

2.Respublika hududida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan texnogen va tabiiy xususiyatli favqulodda vaziyatlarni prognozlash, ularning ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlarini baholash.

3.Favqulodda vaziyatlarning oldini olishga, odamlar xavfsizligini ta'minlashga, xavfli texnologiyalar va ishlab chiqarishlarning tavakkulchiligini pasaytirish, mulkchilik shaklidan va idoraviy bo'ysunishidan qat'i nazar, iqtisodiyot tarmoqlari, korxonalar,muassasalar va tashkilotlar faoliyat ko'rsatishining barqarorligini oshirishga qaratilgan maqsadi va kompleks ilmiy-texnik dasturlarni ishlab chiqish va amalga oshirish.

4.Boshqaruv organlari va tizimlarning favqulodda vaziyatlarning oldini olish va ularni bartaraf etish uchun mo'ljallangan kuch va vositalarining doimiy tayyorligini ta'minlash.

5.Aholi va hududlarni favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish sohasidagi ahborotlarni yigish, ishlab chiqish, almashish va berish.

6.Aholini,boshqaruv organlarining, mansabdor shaxslarini,FVDT kuchlari vositalarini favqulodda vaziyatlarda harakat qilishga tayyorlash.

7.Favqulodda vaziyatlarni bartaraf etish uchun moliyaviy va moddiy resurslar zaxiralarini yaratish.

8.Aholini va hududlarni favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish sohasida davlat ekspertizasi, nazorati va tekshiruvini amalga oshirish.

9. Favqulodda vaziyatlar oqibatlarini bartaraf etish.

10. Favqulodda vaziyatlardan zarar ko'rgan aholini ijtimoiy muhofaza qilishga oid tadbirlarni amalga oshirish.

11. Favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish sohasida aholining, shu jumladan ularning oqibatlarini bartaraf etishda bevosita qatnashgan shaxslarning huquqiy va majburiyatlarini amalga oshirish.

12. Aholi va hududlarni favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish sohasida xalqaro xamkorlik qilish.

1.2. FAVQULODDA VAZIYAT DAVLAT TIZIMINING TUZILISHI.

FVDT hududiy quyi tizim (14) va funktsional quyi tizim (22)dan iborat.

FVDT 3 ta darajaga ega:

1. Respublika.
2. Mahalliy.
3. Ob'ekt.

FVDTning har bir darajasi quyidagilarga ega bo'ladi:

1. Rahbar organlar.
2. Kundalik boshqaruv organlari.
3. Favqulodda vaziyatlar oqibatlarini bartaraf etish kuch va vositalari.

4. Favqulodda vaziyatlar oqibatlarini bartaraf etish uchun moliyaviy va moddiy resurslar zaxiralari.

5. Xabar berish, aloqa, boshqaruv va axborot bilan ta'minlashning avtomatlashtirilgan tizimlari (BAT).

Hududiy quyi tizimlar qoraqalpogiston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahrida tuziladi va tegishli ravishda tumanlar, shaharlar, shaharchalar, qishloqlar va ovullar miqiyosidagi bo'g'inlardan iborat bo'ladi.

Funktsional quyi tizimlar vazirliklar, davlat qo'mitalari, korparatssiyalar, kontsernlar, uyushmalar va kompaniyalarda tuziladi. Bitta idora bitta yoki bir necha tizimga ega bo'lishi, yoki umuman quyi tizim tashkil etmasligi, yoki bir necha vazirlik va idoralari bitta quyi tizim tashkil etishlari mumkin. Ushbu masala FVDT to'grisidagi Nizomning 3-ilovasida (O'zbekiston Respublikasi vazirliklari va idoralarning aholini va hududlari favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish bo'yicha funktsiyalari) bayon etilgan.

Funktsional quyi tizimlarning asosiy vazifasi atrof tabiiy muhit va kuchli xavfli ob'ektlar holatini kuzatish va nazorat qilishni amalga oshirish, shuningdek idoraga qarashli ob'ektlarda ularning ishlab chiqarish faoliyati bilan bogliq favqulodda vaziyatlarning oldini olish va ular oqibatlarini bartaraf etishdan iborat.

Axborot – boshqaruv quyi tizimi Favqulodda vaziyatlar vazirligining favqulodda vaziyatlarda boshqaruv markazi, FVDT hududiy va funksional quyi tizimlarining axborot-tahlil markazlari, atrof tabiiy muhit va kuchli xavfli ob'ektlar holatini kuzatish va nazorat qilish organlarining axborot markazlari, favqulodda vaziyatlarni bartaraf etish kuchlari va vositalarini boshqarishning xarakatlanuvchi punktlari, aloqa va axborot uzatish vositalari, shu jumladan boshqarish va axborot bilan ta'minlashning avtomatlashtirilgan tizimini o'z ichiga oladi.

FVDTning asosiy vazifalari. Tashkiliy tuzilishi va ishlash tartibi quyidagi hujjatlar bilan belgilab berilgan:

1. FVDT to'grisidagi Nizom (O'R Vazirlar Mahkamasining 23.12.1998 yildagi 558-sonli qaroriga 1-ilova).

2. quyi tizimlar to'grisidagi Nizomlar (har bir quyi tizim o'zining Nizomini tabiiy-iqlimiy, geofizik, iqtisodiy, funktsional va boshqa qoraqalpogiston Respublikasi Vazirlar Kengashi Raisi, viloyatlar va Toshkent shahri hokimlari, vazirlar, davlat qo'mitalari raislari

tomonidan O'zbekiston Respublikasi Favqulodda vaziyatlar vazirligi bilan kelishilgan holda tasdiqlanadi).

FVDT rahbar organlari - bu aholini va hududlarni favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish masalalarini hal etish vakolatiga kiradigan davlat boshqaruvi, mahalliy xokimiyat organlari va ob'ektlar mamuriyatidir.

FVDTning kundalik boshqaruv organlari – bu FVDTning tegishli hududiy va funktsional quyi tizimlariga hamda uning bo'g'inlariga bevosita kundalik boshqaruvni amalga oshiruvchi boshqaruv organlaridir. Ular quyidagilarni o'z ichiga oladi: qoraqalpogiston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar favqulodda vaziyatlar boshqarmalari; shaharlar va tumanlar bo'lilari (sho'balar yoki maxsus tayinlangan mansabdor shaxslar); vazirliklar va idoralarning davlat nazorati organlari (nazorat inspeksiya xizmatlari); vazirliklar va idoralarning favqulodda vaziyatlar bo'limlari (sho'balar yoki maxsus tayinlangan mansabdor shaxslar); Favqulodda vaziyatlar vazirligining favqulodda vaziyatlarni boshqarish markazi; favqulodda vaziyatlar boshqarmalari (bo'limlari)ning tezkor-navbatchilik xizmatlari; vazirliklar, idoralar va ob'ektlarning navbatchi-dispatcherlik xizmatlari.

FVDTning kuch va vositalari 2 guruhga bo'linadi:

1. Favqulodda vaziyatlarning oldini olish kuch va vositalari (davlat va idoraviy nazorat organlari, shuningdek funktsional quyi tizimning oldini olish kuch va vositalari).

2. Favqulodda vaziyatlar oqibatlarini bartaraf etish kuch va vositalari (fuqaro muhofazasi qo'shinlari; Favqulodda vaziyatlar vazirligiga to'g'ridan to'g'ri hamda tezkor bo'ysinuvchi respublika ixtisoslashtirilgan tuzilmalari; ixtisoslash-tirilgan avariya - qutqaruv va avariya - tiklash bo'linmalari; mahalliy xokimiyat organlarining (qoraqalpogiston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar, shaharlar va tumanlar), Favqulodda vaziyatlar vazirligi qutqaruvchi komandalarining tuzilmalari; ob'ektlarning umumiy va maxsus maqsadlardagi tuzilmalari; qizil Yarim oy Jamiyatning ko'ngillilar oriyatlari, komandalari, guruhlari; "Vatanparvar" mudofaaga ko'maklashuvchi tashkilot).

1.3. FAVQULODDA VAZIYAT DAVLAT TIZIMINING ISHLASH TARTIBI

FVDTning ish rejimlari:

1. Kundalik faoliyat rejimi-me'yoridagi ishlab chiqarish sanoat, radiatsion, kimyoviy, biologik (bakterialogik), seysmik va gidrometeorologik vaziyat yomonlashganda, favqulodda vaziyatlar yuzaga kelishi mumkinligi to'grisida prognoz olinganda.

2. Yuqori tayyorgarlik rejimini o'rnatish huquqiga fuqaro muhofazasi boshliqlari: O'zbekiston Respublikasi Bosh Vaziri, qoraqalpogiston Respublikasi Vazirlar Kengashi raisi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimlari ega.

3. Favqulodda rejim - favqulodda vaziyatlar yuzaga kelganda va favqulodda vaziyatlar davrida.

Har bir rejimda aniq bir tadbirlar amalga oshiriladi:

Kundalik faoliyat rejimida: atrof tabiiy muhit ahvolini, kuchli xavfli ob'ektlar va ularga yondosh hududlardagi vaziyatni kuzatish va nazorat qilishni amalga oshirish; favqulodda vaziyatlarning oldini olish, aholi xavfsizligini va muhofazasini ta'minlash, etkazilishi mumkin bo'lgan zarar va ziyonni qisqartirish bo'yicha, shuningdek favqulodda vaziyatlarda sanoat ob'ektlarini va sanoat tarmoqlarining faoliyat ko'rsatishining barqarorligini oshirish bo'yicha maqsadli va ilmiy-texnik dasturlar hamda chora-tadbirlarni rejalashtirish va bajarish; favqulodda vaziyatlar bo'yicha boshqaruv organlarini, kuchlar va vositalarni favqulodda vaziyatlar chogidagi harakatlarga tayyorlashni takomillashtirish, aholini favqulodda vaziyatlar chogida muhofaza qilish usullari va harakat qilishga o'rganishni tashkil etish; favqulodda vaziyatlar oqibatlarini bartaraf etish uchun moliyaviy va moddiy resurslar zaxiralarini yaratish va to'ldirish; sugurtaning maqsadli turlarini amalga oshirish.

Yuqori tayyorgarlik rejimida: favqulotda vaziyatlar yuzaga kelishi xavfi to'grisida boshqaruv organlariga xabar berish va aholini xabardor qilish; favqulotda vaziyatlar bo'yicha boshqaruv organlarining FVDT quyi tizimlari va bo'g'inlari faoliyatiga rahbarlikni o'zlariga olish, zarur hollarda vaziyatning yomonlashishi sabablarini aniqlash uchun ofat yuz berishi mumkin bo'lgan rayonlarda tezkor guruhlarni tashkil etish; FVDT rahbarlar tarkibining doimiy dislokatsiya punktlarida kecha-kunduz navbatchiligini joriy etish; viloyatlar, tumanlar favqulotda vaziyatlar bo'yicha boshqarmalar (bo'limlar)ining tezkor-navbatchi xizmatlarini hamda vazirliklar, idoralar va ob'ektlarning navbatchi-dispatcherlik xizmatlarini kuchaytirish; atrof tabiiy muhitning ahvoli, kuchli xavfli ob'ektlar va ularga yondosh bo'lgan hududlardagi vaziyatni kuzatish va nazorat qilishni kuchayttirish, favqulotda vaziyatlarning yuzaga kelish ehtimollarini, ularning ko'lamlari va oqibatlarini prognozlash;4 favqulodda vaziyatlarda aholi va atrof tabiiy muhitni muhofaza qilish, shuningdek ob'ektlar va iqtisodiyot tarmoqlarining barqaror faoliyat ko'rsatishini ta'minlash chora-tadbirlarini ko'rish; kuchlar va vositalarni tayyor holga keltirish, ularning harakat rejalarini aniqlashtirish hamda zarur bo'lganda mo'ljallanayotgan favqulodda vaziyat hududiga yo'naltirish.

Favqulodda rejimda: favqulodda vaziyatlar yuzaga kelganligi to'grisida boshqaruv organlariga xabar berish va aholini xabardor qilish; tezkor guruhlarni favqulodda vaziyat hududiga yo'naltirish;; aholini muhofaza qilishni tashkil etish; favqulodda vaziyatlarni bartaraf etishni tashkil qilish; favqulodda vaziyatlar zonalarini chegaralarini belgilash; sanoat tarmoqlari va ob'ektlarning barqaror faoliyat ko'rsatishini ta'minlash, zarar ko'rgan aholining hayotiy faoliyatini ta'minlash ishlarini birinchi navbatda tashkil etish; favqulodda vaziyat hududidagi atrof tabiiy muhitning holati, avariya ob'ektlari va ularga chegaradosh hududlardagi vaziyatni uzluksiz nazorat qilishni amalga oshirish.

Favqulotda vaziyatlar oqibatlarini bartaraf etish ular balansida turadigan avariya ob'ektlari, vazirliklar va idoralarning, hududida favqulodda vaziyatlar yuzaga kelgan hokimliklarning kuchlari va vositalari bilan amalga oshiriladi.

Favqulotda vaziyatlar oqibatlarini bartaraf etish ob'ektlarning, vazirliklar (idoralar) va hokimliklarning tezkor guruhlari (mutaxassisliklari) rahbarlarining bevosita rahbarligida amalga oshiriladi.

Favqulotda vaziyatning ko'lamini mavjud kuchlar va vositalar yordamida bartaraf etish mumkin bo'lmagan holda zaruriy yordam ko'rsatish yoki mazkur favqulodda vaziyat oqibatini bartaraf etishga rahbarlikni o'ziga olish mumkin bo'lgan FVDTning yuqori rahbar organiga yordam so'rab murojaat qilinadi.

Alohida vaziyatlarda favqulodda vaziyatlar oqibatlarini bartaraf etish uchun hukumat komissiyasi tashkil qilinishi mumkin.

Favqulodda vaziyatlarni bartaraf etish bo'yicha tadbirlarni mablag bilan ta'minlash favqulodda vaziyat sodir bo'lgan hududda joylashgan ob'ektlarning, vazirliklar va idoralarning mablaglari, tegishli byudjetlar, sugurta jamgarmalari va boshqa manbalar hisobidan amalga oshiriladi. Ko'rsatilgan mablaglar etarli yoki mavjud bo'lmagan taqdirda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining zahira jamgarmasidan ajratiladi.

Aholi va hududlarni favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish, favqulodda vaziyatlarning oldini olish, ular yuzaga kelganda keltirilgan ziyon va zararining miqdorini kamaytirish bo'yicha oldindan choralar ko'rish yoki yuzaga kelganida harakat qilish bo'yicha respublika, idora rejalarini, hokimliklar va ob'ektlarning harakat qilish rejalarini, shuningdek FVDT ning barcha darajalarida o'zaro hakorlikda harakat qilish rejalarini ishlab chiqiladi.

2. TABIIY TUSDAGI FVLAR, ULARNING TASNIFI VA TAVSIFI

2.1. TABIIY TUSDAGI FVLAR TO'GRISIDA TUSHUNCHA, ULARNING TASNIFI.

Tabiiy favqulodda vaziyat - bu ma'lum bir hududda havfli tabiiy hodisalar natijasida odamlarning qurbon bo'lishiga, shikastlanishiga va atrof tabiiy muhitga moddiy zarar etishi, aholining hayot faoliyati sharoitlari izdan chiqishiga olib keladigan sharoit.

Havfli tabiiy jarayonlar va hodisalar sodir bo'lish joyi, sababi, ko'lami, keltirgan moddiy zarar va boshqa hususiyalari bilan ajralib turadi. 1998 yil 27 oktyabrda Vazirlar Mahkamasi tomoni-dan qabul qilingan 455-sonli «Texnogen, tabiiy va ekologik tusdagi favqulodda vaziyatlar tasnifi to'grisida»gi qarorining ilovasi asosida tabiiy favqulotdda vaziyatlar kelib chiqish sabablariga ko'ra kuydagilarga ajratiladi:

Geologik xavfli hodisalar.

2. Gidrometeorologik havfli xodisalar.

3. Favqulodda epidemiologik, epizootik va epifitotik vaziyatlar.

Tabiiy favqulodda vaziyatlar tarqalish ko'lami, ta'sir maydoni, ushbu vaziyatlarda zarar ko'rgan odamlar soniga, keltiradigan moddiy zararlar miqdoriga va ko'lamlariga qarab lokal, mahalliy, respublika va transchegara turlarga bo'linadi.

Lokal (ob'ektga taaluqli) tabiiy FVlar -

shikastlovchi omillari ishlab chiqarish yoki ijtimoiy ob'ektlar hududi bilan chegaralanadi. Lokal favqulodda vaziyatlar natijasida 10 dan ortiq kishi shikastlanishi, 100ga yaqin insonlar hayot faoliyati sharoitlari izdan chiqishi mumkin, moddiy zarar favqulodda vaziyat ro'y bergan kunda eng kam ish haqi miqdorining 1 ming baravaridan ortiq bo'lmaganni tashkil etadi, favqulodda vaziyatlar zonasi ob'ekt hududidan tashqariga chiqmaydi.

Mahalliy tabiiy FVlar -

shikastlovchi ta'siri aholi yashash punktlari, shahar tuma hududi bilan chegaralanadi. Mahalliy favqulodda vaziyatlar natijasida 10 dan to 500 kishigacha shikastlanishi, 100dan to 500 gacha insonlar hayot faoliyati sharoitlari izdan chiqishi mumkin, moddiy zarar eng kam ish haqi miqdorining 1 ming dan to 0,5 mln. gacha tashkil etadi, favqulodda vaziyatlar zonasi shahar, tuman, viloyat hududidan tashqariga chiqmaydi.

Respublika (hududiy) tabiiy FVlar –

shikastlovchi omillari respublika, o'lka, viloyat hududi bilan chegaralanadi. Respublika favqulodda vaziyatlar natijasida 500 dan ortiq kishi shikastlanishi, 500dan ortiq insonlar hayot faoliyati sharoitlari izdaan chiqishi mumkin, moddiy zarar eng kam ish haqi miqdorida 0,5 mln.dan ortiq summani tashkil etadi, favqulodda vaziyatlar respublika, o'lka hududidan tashqariga chiqmaydi.

Trasnchegara tabiiy FVlar –

shikastlovchi omillar bir davlat chegarasidan chiqib, boshqa hududlarga ham tarqaladi.

GEOLOGIK FVLAR, ULARNING KELIB CHIQISH SABABLARI.

Geologik xavfli hodisalar - bu hodisalar er osti kuchlari va tashqi tabiiy omillar ta'siri ostida yuzaga keladi. Bundan tashqari ular insonning xo'jalik va boshqa faoliyati natijasida xam yuz berishi mumkin va odamlarga, qishloq xo'jalik xayvonlari va o'simliklarga, iqtisodiy ob'ektlarga atrofdagi tabiiy muhitga shikastlovchi ta'sir ko'rsatadi.

Havfli geologik hodisa va jarayonlarga kuydagilar kiradi:

zilzila,

er ko'chishlari,

tog o'pirilishlari,

vulqon otilishi,

tsunami va boshq.

ZILZILA

Zilzila - eng falokatli tabiiy ofat bo'lib, er ichki ener-giyasining o'zgarishi, vulqon otilishi jarayonlari va insonning xo'jalik faoliyati tufayli yuzaga keladi.

Vaqt tanlamaydigan bu ofat bir necha soniya ichida minglab insonlarning qurbon bo'lishi va katta iqtisodiy zararga olib keladi.

KO'CHKI VA O'PIRILISHLAR

Ko'chkilar va o'pirilishlar asosan kuchli yomgir yogishi, qorning shiddat bilan erishi, zilzila, erga ishlov berishdagi agrotexnik xatoliklar va boshqa omillar natijasida togning o'stki tuproq qatlaminig pastlikka tomon sirpanishi natijasida yuzaga kelib, aholi yashash joylari, aloqa tarmoqlari va to'gonlarni jiddiy shikastlaydi.

TsUNAMI

Tsunami – bu asosan suv osti silkinishlari vaqtida dengiz tubi katta maydonlarining pastga yoki yuqoriga siljishi natijasida yuzaga keladigan, dengiz to'liqinidan iborat havfli tabiiy hodisa.

Tsunamidani darak beruvchi tabiiy signal zilziladir. Tsunami boshlanishidan avval, odatda, suv qirgocqdan uzoq masofaga chekinadi, dengiz tubi yuzlab metr, hatto bir necha ming metrga ochilib qoladi. Bu holat bir necha daqiqadan yarim soatgacha davom etadi.

To'liqinlar harakati momoqaldir oqsimon tovush bilan birga kechadi. Tsunami to'liqini ko'pincha to'liqinlar seriyasi shaklida bo'lib, qirgocqqa bir soat va undan ortiq vaqt oraligi bilan hujum qiladi.

GIDROMETEOROLOGIK FVLAR, ULARNING KELIB ChIQISH SABABLARI.

Gidrometeorologik havfli xodisalar - bu :

odamlar o'limiga, axoli punktlarini, ba'zi sanoat va qishloq xo'jaligi ob'ektlarini suv bosishiga, transport kommunika-

tsiyalari, ishlab chiqarish va odamlar hayot faoliyati buzilishiga olib kelgan va shoshilinch ko'chirish tadbirlari o'tkazilishini talab qiladigan suv toshqilari, suv to'planishi va sellar;

aholi punktlaridagi, sanatoriy, dam olish uylaridagi, soglomlashtirish lagerlaridagi odamlarning, turistlar va sportchilarning jarohatlanishiga va o'limiga olib kelgan yoki olib kelishi mumkin bo'lgan qor ko'chkilari, kuchli shamollar (dovullar), jala va boshqa xavfli hodisalar.

TO'FON

To'fon - bu er ustki inshoatlarini jiddiy zararlaydi, dengizdan 10-12 metr balandlikda to'liqinni yuzaga keltiradi va toglardagi qorli bo'ron va shamol, havo massasini 12 va undan yuqori ballarda (1 ball – 2,5 mG`sek) harakatlantiradi. Okeanda yuzaga keladigan (50 mG`sek) to'fon tayfun deb ataladi.

TOSHCIN

Toshqin - bu asosan jalali yomgir, qorning erishi, suv bosimi natijasida daryo, ko'l va suv omborlaridagi suv hajmining ko'tarilishi hisobiga yuzaga keladi. Katta miqdordagi binolar buzilishi, inshoatlar, yo'llar, aloqa tarmoqlari, elektr uzatish inshoatlari, o'simliklarni, hayvonlarni va odamlarni nobud bo'lishiga olib keladi.

KUCHLI SHAMOL (DOVUL)

Kuchli shamol - tezligi 120kmG`sek dan ortadigan, er yuziga yaqin joyda 200 kmG`s ni tashkil etadigan, vayron qiluvchi va ancha davom etuvchi shamol.

BO'RON

Bo'ron – bu tezligi 20 mG`s dan ortiq va uzoq davom etuvchi kuchli shamol. U siklon davrida kuzatiladi va dengizda katta o'lqinlarni, quruqlikda esa vayronaliklarni keltirib chiqaradi.

SEL

Sel - bu tog daryolari o'zanlarida to'satdan yuzaga keluvchi katta hajmdagi tog jinslari bo'laklari, harsanglar va suv aralashmasidan iborat vaqtinchalik shiddatli oqim.

Sel oqimlarini uzoq davom etgan kuchli jala, qor yoki muzliklarining jadal erishi, zilzila va vulqon otilishlari keltirib chiqaradi.

Sel oqimlari xarakati xususiyati bo'yicha turbulent va strukturali turlarga bo'linadi.

Turbulent sellar o'zan bo'ylab, daryo va soylardagi suv miqdorining ortib ketishi natijasida oqim xarakati qonuniga muvofiq vodiy yo'nalishi bo'yicha bo'ladi.

Strukturali sellar maydon bo'ylab, turli tosh bo'laklarining butun yonbagir bo'yicha yoppasiga bostirib kelishi natijasida sodir bo'ladi.

Sel oqimlari o'zi bilan olib kelayotgan qattiq zarrachalari o'lchamiga qarab 3 guruhga bo'linadi:

- suv-toshli sellar (tarkibi va yirik tosh aralashmasidan iborat);
- loyqa sellar (tarkibi suv va mayda tuproq aralashmalari)
- aralash sellar (tarkibi suv, shagal, shagal aralash tog jinslari, mayda tosh aralashmalaridan iborat).

qUYuN

quyun – bu momoqaldiroq bulutida yuzaga keluvchi va ko'pincha er yuzasigacha diametri o'nlab va yuzlab metrga etuvchi xartum shaklida cho'ziluvchi shamol. U uzoq muddat davom etmaydi, bulut bilan birgalikda harakat qiladi.

qOR KO'ChKISI

qor ko'chkisi - toglarning tik yonbagirlarida qor massasining agdarilib yoki sirpanib tushishi qor ko'chkilari deb ataladi. qorning ustki qismi biroz muzlagan bo'lib, uning ustiga qalin qor yogsa va ma'lum sabablarga qo'ra pastga qarab siljisa quruq ko'chki hosil bo'ladi. Bahor oylarida qor erigan suvining shimilib, qorning tagini ho'llashi natijasida qor massasining turgunligi kamayib pastga agdarilib tushishidan ho'l ko'chki hosil bo'ladi. quruq ko'chkilar 100kmG`soat va ba'zan 300kmG`soat tezlikda harakatlanadi, ho'l ko'chkilar sekinroq - 30 kmG`soat tezlikda siljiydi.

FAVqULODDA EPIDEMIK, EPIZOOTIK, EPIFITOTIK VAZIYATLAR VA ULARNING OLDINI OLISH TADBIRLARI.

Epidemiologik vaziyatlar - bu odamlarda uchraydigan o'ta xavfli yuqumli kasalliklar (o'lat, vabo, sargayma isitma va boshq.), zoonos infeksiyalar (sibir yarasi, qutirish va boshq.), virusli infeksiyalar (OITS va aniqlanmagan etiologiya kasalliklari) tarqalishi.

Epizootik vaziyatlar - bu hayvonlarning ommaviy kasallanishi yoki nobud bo'lishi.

Epifitotik vaziyatlar - bu o'simliklarning ommaviy no-bud bo'lishi.

Epidemiyalarni oldini olish uchun turli tadbirlar rejasi tuzib chiqiladi va shu reja asosida quyidagi ishlar olib boriladi:

Tugilgan paytidan boshlab reja asosida turli kasalliklarga qarshi taqvimiy emlanish o'tkaziladi.

Kasalliklar tarqalgan vaqtida sanitar-gigienik holatlarga e'tibor berib boriladi, (yuqori nafas yo'llarini yuqumli kasalliklardan himoya qiluvchi niqoblar taqish, xonalarni o'z vaqtida tozalab, shamollatib turish)

Dezinfektsiya, deratizatsiya va dezinseksiya chora-tadbirlari olib boriladi.

Epifitotiya va epizootiyalarni oldini olish maqsadida oldini olish tadbirlarni o'z vaqtida o'tkazish zarur. hayvonlarni ma'lum reja bo'yicha tibbiy ko'rikdan o'tkazish va emlash, o'simliklarni kasallanishiga qarshi dorilardan foydalanish, o'simlik zararkunandalarining ko'payishiga yo'l qo'ymaslik kerak, shuningdek meva bog'larida olma qurti, shira, qalqandorlarga qarshi kurashish uchun kuzda va erta bahorda daraxtlarning qurigan po'stloqlari, shohlari qirqilib shakl beriladi. qator oralarga ishlov berish, begona o'tlar va o'simlik qoldiqlaridan tozalanadi va boshqa chora-tadbirlar o'tkaziladi.

2.5. TABIIY TUSDAGI FVLAR RO'Y BERGANDA Aholi VA hududni hIMOYa qILISH ChORA-TADBIRLARI VA hARAKATLANISH qOIDALARI.

Zilzilagacha aholi harakati:

Shaxsingizni tasdiqlovchi xujjat, xonadoningizda batareyali radiopriyomnik, cho'ntak elektr fonari va dori-darmonlar saqlanadigan quticha, qimmatbaho qogozlar tayyor holda turishi kerak;

Birinchi tibbiy yordam ko'rsatish qoidalarini bilishingiz zarur;

Asosiy elektr o'chirgich va gaz kranlarini joyini aniq bilib olishingiz lozim;

Shkaflarda ogir buyumlarni qo'ymaslik, ogir shkaflarni devorga mahkamlab qo'yish kerak;

Zilzila sodir bo'lgan vaqtda oila a'zolari bilan qaerda uchrashishni kelishib olish;

Tashkilotlar, muassasalarda o'tkaziladigan tadbirlarda ishtirok etish zarur.

Zilzila vaqtida aholi harakati:

Agar binoning birinchi qavatida bo'lsangiz darhol tashqariga chiqing, binodan tashqarida bo'lsangiz, o'sha erda qoling;

Xona ichida bo'lsangiz, tayanch devorlar va eshik ostonasi xavfsiz joylar hisoblanadi;

Ko'chada bo'lsangiz qulab tushishi mumkin bo'lgan bino, baland devor, elektr tarmoqlaridan yiroqroq bo'lishga harakat qiling;

Zilzila vaqtida lift yoki zinalardan foydalanmang.

Zilziladan so'ng aholi harakati:

Sarosimaga tushmay xotirjamlik bilan vaziyatni baholang, jabrlanganlarga va bolalarga yordam berishga kirishing;

Suv, gaz, elektr tarmoqlari holatini tekshiring, ishdan chiqqan bo'lsa foydalanmang;

Shikastlangan binolarga kirishda ehtiyot bo'lib harakat qiling;

Telefon tarmoqlarini ortiqcha band qilmang;

Zilzila qaytishiga tayyor turing, berilayotgan axborotlarni kuzatib boring.

Tsunami vaqtida harakatlanish:

Bino ichida bo'lsangiz zudlik bilan uni tark eting.

Elektr, gaz ta'minotini o'chiring, havfsiz joyni egallang.

Eng qisqa yo'l bilan dengiz sathidan 30-40 metr baland-likka ko'tariling yoki qirgocqdan 2-3 km nariga keting.

Agar bino ichida qolishga to'g'ri kelsa, eng havfsiz joylar - ichki devorlar, ustunlar oldi, tayanch devorlar hosil qilgan burchaklar ekanligini yodda tuting.

Yaqiningizda turgan, yiqilib tushishi mumkin bo'lgan, ayniqsa shisha buyumlarini chetga olib qo'ying.

Binodan tashqarida bo'lsangiz, daraxtlar ustiga chiqib oling yoki to'liqin zarbiga uchramaydigan joylardan o'rin egallang. Juda bo'lmaganda, daraht tanasi yoki mustahkamroq to'siqni quchoqlab oling.

qor ko'chkisi vaqtidagi harakat:

Bino ichida bo'lsangiz:

Sarosimaga tushmang, evakuatsiya o'tkazilsa, gaz, elektr, suv tarmoqlarini o'chiring, o'zingiz bilan hujjatlaringiz, eng zarur buyumlaringiz va oziq-ovqatni oling.

Bino tashqarisida bo'lsangiz:

qor ko'chkisi yo'lidan chetga qoching.

qor ko'chkisiga duch kelib qolsangiz, suzayotganga o'xshash harakat qilib, qor oqimi yuzasida qolishga harakat qiling.

qor ostida qolsangiz, boshingiz va ko'kragingiz atrofida bo'shliq hosil qiling.

qor ko'chkisi tugagandan so'nggi harakat:

1. qor tagida qolgan bo'lsangiz: yordamni kuting. Sizni albat-ta qutqarib olishadi.

qor uyumi ostida holatni bilish uchun so'lak chiqaring. Oqim yo'nalishi qanday holatda ekanligingizdan ogoh etadi.

Boshqa hollarda jabrlanganlarga yordam bering, axborot-larni kuzatib boring, zaruriyat tugilganda qutqaruv guruhlariga ko'maklashing. Turar joyingizni mustahkamligini, gaz, elektr, suv, kanalizatsiya tarmoqlari holatini sinchiklab tekshirib chiqing. Favqulodda vaziyat oqibatlarini tugatishga kirishing.

Toshqingacha bo'lgan harakat:

Toshqin xavfi mavjud joylarda qurilish ishlarini faqat davlat organlari ruxsati bilan amalga oshiring.

Toshqin to'grisidagi xabarni olgach, gaz, elektr tarmoqlarini o'chiring va qimmatbaho buyumlaringizni xavfsiz joylarga olib chiqing.

Oziq-ovqat, kiyim-kechak, dori-darmonlarni va qutqaruv vositalarini tayyorlab qo'ying.

Avvaldan belgilab qo'yilgan yo'nalish bo'yicha tezlikda xavfsiz joyga (tepalik, yuqori qavat, bolxona, tom)ga chiqing.

Ob-havo va xabar berish signallarini kuzatib boring.

Toshqin vaqtidagi harakat:

Evakuatsiya to'grisidagi xabarni olishingiz bilan avvaldan tayyorlab qo'yilgan eng zarur buyumlaringizni olib binodan chiqib keting.

Suv oqimini kesib o'tishga harakat qilmang. Yordam etib kelgunga qadar xavfsiz joyni tark etmang.

Gulxan yoqib, fonar yoki oq mato yordamida halokat signalini bering.

Suv ichida qolsangiz, ustki kiyim boshlaringiz va poyafzalingizni echib tashlang, atrofingizdagi suzuvchi vositalardan foydalaning.

Bolalar va keksalarga yordam bering

Toshqindan so'nggi harakat:

Uyga qaytgach, binoning mustahkamligini tekshirib ko'ring;

Uzilib va osilib yotgan elektr simlaridan ehtiyot bo'ling. Suv ostida qolgan elektr ta'minotini tezda o'chiring;

Oziq-ovqat mahsulotlarini sifatini tekshirib ko'ring (Nam tortgan mahsulotlarni va ichimlik suvini tegishli sanitar ishlovidan o'tkazmay turib iste'mol qilish qat'iyan ma'n etiladi!);

Ochiq olovdan foydalanmang.

Dovul, to'fon va quyun vaqtida aholi harakati:

Yaqinlashib kelayotgan falokat haqidagi ogohlantirish signallariga befarq bo'lmang;

Insonlar himioyalash vositalari va bino, inshootlarning shamolga yaroqliligini oshirishga e'tibor bering;

Dovul, to'fon va quyun vaqtida aholining harakatlanish qoidalarini chuqur o'zlashtirib oling;

Dovul, to'fon va quyundan so'ng shikastlanganlarga birinchi yordam ko'rsatish qoidalarini yaxshi o'zlashtirib oling;

Yashirinish uchun yaqin, qulay bo'lgan erto'lalar, mustahkam binolarni bilib oling va oila a'zolaringiz, yaqinlaringiz, qo'shnilariga ular haqida ma'lumot bering;

Xavf yuqori bo'lgan zonalaridan evakuatsiya qilishda chiqish yo'llarini bilib oling;

O'zingiz yashash joyingizdagi favqulodda vaziyatlar boshqarmasi telefoni va manzilini bilib oling.

Sel xavfi bor hududlarda xavfsizlik tadbirlari:

Ommaviy axborot vositalari orqali togli hududardagi ob-havo sharoiti bilan bogliq xabarlarini doimo kuzatib borish.

2. Tinimsiz yomgir yoki jala yogishi davom etsa, selga xavfli yuqorigi hududlarda bo'lsangiz, tezda xavfsiz joy tomon harakat qilish.

3. harakatdagi sel oqimi tomon yaqinlashmaslik, undan 50-70 m masofada turish.

4. Ko'chki xavfi bor joylar yaqinida to'xtamaslik kerak, sel oqimi harakati natijasida ko'chki yoki o'pirilish sodir bo'lishi mumkin.

5. Sel xavfi bor hududlarda dam olish uchun to'xtash va ko'l dambalari bo'yiga palatkalar o'rnatish mumkin emas.

6. Sel xavfi belgilari sezsangiz tog yonbagir bo'ylab yanada yuqoriroqqa ko'tarilish lozim

7. Sel xavfi o'tgandan so'ng, sel oqimi o'yib ketgan joylar-dan juda ehtiyotkorlik bilan harakat qilish kerak.

Sel xavfi o'tgandan so'ng qor ko'chkisi yoki muz ko'chishi yuzaga kelishi mumkin. Shuning uchun xavf mavjud joylardan uzoqroq yurishga harakat qilish kerak.

Epidemiyalarni oldini olish uchun turli tadbirlar re-jasi tuzib chiqiladi va shu reja asosida quyidagi ishlar olib boriladi:

Tugilgan paytidan boshlab reja asosida turli kasalliklarga qarshi taqvimiy emlanish o'tkaziladi.

Kasalliklar tarqalgan vaqtida sanitar-gigienik holatlarga e'tibor berib boriladi, (yuqori nafas yo'llarini yuqumli kasalliklardan himoya qiluvchi niqoblar taqish, xonalarni o'z vaqtida tozalab, shamollatib turish)

Dezinfektsiya, deratizatsiya va dezinseksiya chora-tadbirlari olib boriladi.

Epifitotiya va epizootiyalarni oldini olish maqsadida profilaktik tadbirlarni o'z vaqtida o'tkazish zarur:

hayvonlarni ma'lum reja bo'yicha tibbiy ko'rikdan o'tkazish va emlash, o'simliklarni kasallanishiga qarshi dorilardan foydalanish, o'simlik zararkunandalarining ko'payishiga yo'l qo'ymaslik kerak, shuningdek meva boglarida olma qurti, shira, qalqandorlarga qarshi kurashish uchun kuzda va erta bahorda daraxtlarning qurigan po'stloqlari, shohlari qirqilib shakl beriladi. qator oralarga ishlov berish, begona o'tlar va o'simlik qoldiqlaridan tozalanadi va boshqa chora-tadbirlar o'tkaziladi.

3. MARKAZIY OSIYOda TABIIY TUSDAGI FVLAR VA ULARNING TAVSIFI

Markaziy Osiyo hududi va uning o'ziga xos geologik va geografik tuzilishi. Markaziy Osiyoda eng ko'p uchraydigan tabiiy ofatlar.

Markaziy Osiyo xududlarida tabiiy ofatlarning ko'proq uchrab turishi uning tabiiy tuzilishi bilan bogliqdir.

har bir tabiiy ofat sodir bo'lish joyi, sababi, ko'lam, u bilan bogliq bo'lgan moddiy zarar va boshqa xususiyatlari bilan ajralib turadi.

hozirgi vaqtning eng muhim vazifalaridan biri tabiiy ofatlarni hosil bo'lishi va rivojlanishini bashorat qilish, davlat organlari va aholini yaqinlashib kelayotgan ofat to'grisida oldindan ogoh etishdan iboratdir.

Markaziy Osiyo xududlarida uchraydigan tabiiy ofatlarning hosil bo'lishida geofizik, geologik, gidrogeologik, atmosfera va boshqa omillar asosiy o'rinni egallaydi. Ular oqibatida hayot xavfsizligi buziladi, insonlar nobud bo'ladi, xalq xo'jaligi ob'ektlariga turli darajada moddiy zarar etadi.

Geofizik omillar – urning fizik xususiyati natijasida yuzaga keladigan turli noxush vaziyatlar majmuasini sodir etadi.

Geologik omillar – urning paydo bo'lishi bilan bogliq bo'lgan va hozirgacha davom etib kelayotgan ichki va tashqi kuchlari ta'sirida paydo bo'ladigan xavfli jarayonlarni yuzaga keltiradi.

Gidrogeologik omillar – er ichki va yuzasidagi suvlar ta'sirida paydo bo'ladigan noxush vaziyatlar tushuniladi.

Atmosfera omillari - urning atmosfera qatlamidagi o'zgarishlar natijasida xavfli holatlar paydo bo'lishiga olib keladi.

Markaziy Osiyo hududlarida har to'rttala guruhga taaluqli havfli halokat va jarayonlar uchrab turadi.

Ulardan zilzila, ko'chki, o'pirilish, suv bosish va sellar nisbatan ko'proq uchraydi. Keyingi vaqtlarda olinayotgan ma'lumotlar, olib borilayotgan tadqiqot ishlar va kuzatuv natijalari yildan-yilga tabiiy ofatlar ortib borayotganligini tasdiqlab bormoqda.

3.2. Zilzila. Zilzila oqibatlarini kamaytirish tadbirlari.

Zilzila – tabiatda sodir bo'ladigan eng xavfli hodisalarning biridir. YuNESKO ma'lumotiga ko'ra zilzila yuzaga keladiga iqtisodiy zarar va insonlar xalokati bo'yicha tabiiy ofatlarning ichida birinchi o'rinni egallaydi.

Zilzila – er ichki harakatlari natijasida uning yuzasida paydo bo'ladigan tebranma harakat. Vayron qiluvchi kuchga ega birgina zilzila natijasida bir necha minglab odamlar halok bo'lishi, bir necha million dollarlab moddiy zarar etkazishi mumkin.

Eng kuchli zilzila O'zbekistonda 1902 yilda (8-9 ball) Andijonda, 1946 yil Namanganda, Toshkentda 1966 yilda (7-8 ball) Gazlida 8-10 ball kuzatilgan.

Zilzila qisqa vaqt oraligida sodir bo'lsada, o'zining vayronakor kuchi bilan insoniyatga juda katta talofatlar etkazadi. Misol uchun 1906 yilda San-Fransiskoda bo'lib o'tgan zilzila 40 soniya davm etgan bo'lsa, 1964 yil Alyaskada sodir bo'lgan zilzila 3 daqiqa davom etgan.

Respublikamizda va juda ko'p davlatlarda zilzila kuchi 12 balli shkala asosida baholanib, har bir ballga ega bo'lgan zilzila o'z tafsilotiga ega. Bundan tashqari baholashda 8 balli Rixter seysmik shkaladan ham foydalaniladi.

1 ball- Sezilsiz. Faqatgina seysmik asboblari qayd qiladi.

2 ball – Juda kuchsiz. Uy ichida o'tirgan ba'zi odamlar sezishi mumkin.

3 ball – Kuchsiz. Ko'pchilik odamlar sezmaydi, osilgan jismlar asta-sekin tebranadi.

4 ball – O'rtacha sezilarli. Ochiq havoda turgan odamlar va bino ichidagilar sezadi.

5 ball – Ancha kuchli. hamma sezadi, uyqudagi odam uygonadi, ba'zi odamlar hovliga yugurib chiqadi. Suyuqlik chayqalib, to'kiladi.

6 ball – Kuchli. hamma sezadi. Uy hayvonlari ham bezovta bo'ladi.

7 ball – Juda kuchli. Ko'pchilik odamlarni qo'rquv bosadi, avtomobil haydovchilari harakat vaqtida ham sezadi, devorlarda yoriqlar paydo bo'ladi.

8 ball – Emiruvchi. hom gishtdan qurilgan binolar batamom vayron bo'ladi, ba'zi daraxtlar butun tanasi bilan agdariladi.

9 ball – Vayron qiluvchi. Er qimirlashiga bardosh beradigan qilib qurilgan inshootlar ham qattiq shikastlanadi, er yuzasida yoriqlar paydo bo'ladi.

10 ball – Yakson qiluvchi. Temir yo'l resurslari to'liqsimon shaklga kiradi, er osti kommunal quvurlar uzilib ketadi.

11 ball – Fojeali. hamma imoratlar deyarli vayron bo'ladi, to'gon va damba yoriqlar vayron bo'ladi.

12 ball – Kuchli fojeali. Inson barpo etgan barcha imoratlar vayron bo'ladi, daryolarning o'zani o'zgarib, sharsharalar paydo bo'ladi, tabiiy to'gonlar vujudga keladi.

Zilzila talofatlarining oldini olishga qaratilgan chora-tadbirlar.

hududlar bo'yicha er qimirlashi miqyosi aniqlanib har xil masshtabli seysmik rayonlashtirish xaritalariga tushirish; zilzilabardosh imoratlarni qurish, eski va baquvvat inshootlar emirilmassligini oldini olish uchun, ularni ta'mirlash, yangi qurilayotgan va eski imoratlar uchun amaliyotda qabul qilingan me'yorlarga rioya qilish va uni amalga oshirish choralari ko'rish kerak.

Binolarni qurishda ularning zaminini tashkil qilgan tog jinslarining tarkibi, tuzilishi va muhandislik, geologik, xossalari katta e'tibor berish kerak. Tajribalardan ma'lum bo'ldiki, har xil tarkibga ega bo'lgan joy zilzila paytida har xil tebranadi.

Turar joylarni rejalashtirishda favqulodda vaziyatlar xavfi kam bo'lgan maydonlarni tanlash, ularni loyihalashda qismlarga ajratish, sabablar va xavflar shajarasini tuzish, binolar konstruksiyalarini talab darajasida ishlab chiqish kabi tadbirlar amalga oshiriladi.

3.3. Suv toshqini. Er surilishi.

Ayniqsa, ko'chki, toshqin va sellar miqdoriy jihatdan yuqori ko'rsatkichni egallab turibdi.

Respublikamizning tog oldi hududlari va unga tutash tekisliklarida ko'p yomgir yogishi natijasida paydo bo'ladigan sellar keng tarqalgan. Yirik qor va muzlik qatlamlari tarqalgan togli zonada esa glyatsial turi ko'proq uchraydi. Sellarning jalali turi aholi va hududlarga katta xavf solib ko'p miqdorda iqtisodiy zarar etkazadi.

Respublikamizning sel xavfi bor joylaridagi aholini xavfsiz joylarga o'tkazish bo'yicha FVVi, boshgiidromen xizmati hamda suv qishloq xo'jaligi vazirligi hodimlari joylardagi mahalliy xukumat organlari rahbarlari bilan maxsus dasturlar asosida harakat qilmoqdalar.

Xavfli joylarda joylashgan aholining to'g'ri harakat qilishida ayniqsa, ko'chki va sel oqimlari bo'ladigan hududlarida xavf yuzaga keladigan omillarni o'z vaqtida aniqlash, qayd etish va bundan aholini xabardor qilish tadbirlari muhim o'rin egallaydi.

Sel xavfi bor joylardagi aholi 10 daqiqa mobaynida, ko'pi bilan 1-2 soat ichida ogohlantirilishi kerak.

Insonlarning yashash joylarida zamonaviy qulayliklar bilan birga ularning hayotiga xavf soluvchi bir qancha omillar ham mavjud, masalan, elektr toki, elektr magnit maydoni, radioaktivlikning ortib ketishi, toksik moddalar, yonginga xavfli yonuvchan materiallar, shovqin, mexanik shikast olish xavflari va boshqalar.

Favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish asosiy usullari quyidagicha: FV maydonidan evakuatsiya, shaxsiy muhofaza vositalaridan foydalanish, jamoa muhofaza vositalaridan foydalanish, avariya-qutqaruv va boshqa shoshilinch ishlar, tibbiy muhofaza tadbirlari, aholi hayot faoliyatini ta'minlashdan iborat.

4. TEXNOGEN TUSDAGI FAVqULODDA VAZIYATLAR, ULARDA AHOILI VA XUDUDNI MUHOFAZA qilish.

4.1. TEXNOGEN TUSDAGI FAVQULODDA VAZIYATLAR TO'G'RSIDA TUSHUNCHA.

Ma'lumki, favqulodda vaziyat (FV) – bu muayyan xududda o'zidan so'ng odamlarning qurbon bo'lishi, odamlar sogligi yoki atrof-muhitga ziyon etkazishi, kishilarning hayot faoliyatiga kattagina moddiy zarar hamda uning buzilishiga olib kelishi mumkin bo'lgan yoki olib kelgan halokat, stixiyali falokat, epidemiyalar, epizootiyalar natijasida yuzaga kelgan holatdir.

Kelib chiqish sabablariga ko'ra FVlar texnogen, tabiiy va ekologik turlarga ajratiladi.

Aholi va hududlarni tabiiy va texnogen tushdagi FVlardan muhofaza qilish tizimini takomillashtirish maqsadida, 1998 yil 27 oktyabrda Vazirlar Mahkamasi tomonidan qabul qilingan 455-sonli "Texnogen, tabiiy va ekologik tushdagi favqulodda vaziyatlar tasnifi to'grisida"gi qaroriga ilova tasdiqlandi. Mazkur ilovaga ko'ra, FVlar, ularning vujudga kelish sabablariga ko'ra, tasnif qilinadi va ular ushbu vaziyatlarda zarar ko'rgan odamlar soniga, moddiy zararlar miqdoriga va ko'lamlariga qarab lokal, mahalliy, respublika va transchegara turlarga bo'linadi.

Texnogen tushdagi FVlar – bu odamning ishlab chiqarish yoki xo'jalik faoliyati bilan bogliq bo'lgan halokat (avariya)lar.

Rivojlanish davrida inson o'zi uchun yaratgan qulayliklar, ya'ni gildirakning kashf etilishi, mashinalarni yaratilishi, atomning bo'ysundirilishi, elektromagnit to'lqinlarni aniqlanishi va boshqalar, odamga gam va zahmat keltiruvchi sabablar bo'lmish texnogen tushdagi halokatlarni kelib chiqishiga imkoniyat yaratib beradi. Shunday qilib jamiyatning texnik progressi uchun odamzod juda katta haq to'lashga majbur bo'lmoqda. Chernobol AESdagi halokat, yadroviy sinovlar oqibatlari, sanogi yo'q transport FVlar va ishlab chiqarishdagi avariya, ommaviy zaharlanishlar, radiatsion zararlanishlar va boshqalar texnogen tushdagi havflar sifatida misol qilib keltirishimiz mumkin.

4.2. TEXNOGEN TUSDAGI FAVqULODDA VAZIYATLARINING TASNIFI.

Yuqoridagi keltirilgan Vazirlar Mahkamasining 455-sonli qarorining ilovasiga ko'ra texnogen tushdagi FVlar vujudga kelish sabablariga qarab quyidagi FVlarga tasnif qilinadi:

transport halokatlari (avariyalari);

kimyoviy havfli ob'ektlardagi halokatlar;

yongin-portlash havfi mavjud bo'lgan ob'ektlardagi halokatlar;

energetika va kommunal tizimlardagi halokatlar;

ijtimoiy yo'nalishdagi ob'ektlardagi hodisa va halokatlar;

gidrotexnik halokatlar.

Transport halokatlari bu:

ekipaj a'zolari va yo'lovchilarning o'limiga, havo kemalarining to'liq parchalanishiga yoki qattiq shikastlanishiga hamda qidiruv va avariya – qidiruv ishlarini talab qiladigan aviahalokatlar;

yonginga, portlashga, harakatlanuvchi tarkibning buzilishi-ga sabab bo'lgan va temir yo'l hodimlarining, halokat hududidagi temir yo'l platformalarida, vokzal binolarida va shahar imoratlarida bo'lgan odamlar o'limiga, shuningdek tashilayotgan kuchli ta'sir ko'rsatuvchi zaharli moddalar bilan (KTKZM) halokat joyiga tutash xududning zaharlanishiga olib kelgan temir yo'l transportidagi halokatlar (avariyalar);

portlashlarga, yonginlarga, transport vositalarining parchalanishiga, tashilayotgan KTKZMlarning zararli xossalari namoyon bo'lishiga va odamlar o'limiga sabab bo'ladigan avtomobil transportning halokatlari, shu jumladan yo'l transport hodisalari;

odamlarning o'limiga, shikastlanishiga va zaharlanishiga, metropoliten poezdlari parchalanishiga olib kelgan metropo-liten bekatlaridagi va tunellardagi halokatlar, avariyaalar, yonginlar;

- gaz, neft va neft mahsulotlarining otilib chiqishiga, ochiq neft va gaz favvoralarining yonib ketishiga sabab bo'ladigan magistral quvurlardagi halokatlar (avariyaalar).

Kimyoviy havfli ob'ektlardagi halokatlar bu:

atrof-tabiiy muhiti kuchli ta'sir qiluvchi zaharli moddalarning otilib chiqishiga va shikastlovchi omillarning odamlar, hayvonlar va o'simliklarning ko'plab shikastlanishiga olib kelishi mumkin bo'lgan yoki olib kelgan darajada, yo'l qo'yilgan chegaraviy kontsentratsiyalardan ancha ortiq miqdorda sanitariya-himoya hududidan chetga chiqishga sabab bo'ladigan kimyoviy havfli ob'ektlardagi halokatlar yongin va portlashlar.

Yongin-portlashhavfi mavjud bo'lgan ob'ektlardagi halokatlar bu:

texnologik jarayonda portlaydigan, oson yonib ketadigan hamda boshqa yongin uchun havfli moddalar va materiallar ishlatiladigan yoki saqlanadigan ob'ektlardagi, odamlarning mexanik va termik shikastlanishiga, zaharlanishiga va o'limiga, asosiy ishlab chiqarish fondlarining nobud bo'lishiga, FVlar xududlarida ishlab chiqarish siklining va odamlar hayotining buzilishiga olib keladigan halokatlar, yonginlar va portlashlar;

odamlarning shikastlanishiga, zaharlanishiga va o'limiga olib kelgan hamda qidirish-qutqarish ishlarini o'tkazishni nafas olish organlarini muhofaza qilishning maxsus anjomlarini va xaltalarini qo'llanishni talab qiluvchi ko'mir shaxtalaridagi va ruda sanoatidagi gaz va chang portlashi bilan bogliq avariya – yonginlar va jinslar qo'porilishi.

Energetika va kommunal tizimlardagi halokatlar bu:

sanoat va qishloq ho'jaligi mas'ul iste'molchilarining halokat tufayli energiya ta'minotisiz qolishiga hamda aholi hayot faoliyatining buzilishiga olib kelgan GES, GRES, TETslardagi, ulkan issiqlik markazlaridagi, elektr tarmoqla-ridagi bugqozon bo'limmalaridagi, kompressor va gaz taqsimlash shahobchalaridagi va boshqa energiya ta'minoti ob'ektlaridagi halokatlar va yonginlar;

aholi hayot faoliyatining buzilishiga va salomatligiga havf olib kelgan gaz quvurlaridagi, suv chiqarish inshoot-laridagi, suv quvurlaridagi, kanalizatsiya va boshqa kommunal ob'ektlardagi halokatlar;

atmosfera, tuproq, er osti va er usti suvlarining odamlar salomatligiga havf tugdiruvchi darajada kontsentratsiyadagi zararli moddalar bilan ifloslanishiga sabab bo'lgan gaz tozalash qurilmalaridagi, biologik va boshqa tozalash inshootlaridagi halokatlar.

Ijtimoiy yo'nalishdagi ob'ektlardagi xodisa va halokatlar bu:

odamlar o'limi bilan bogliq bo'lgan va zudlik bilan avariya-qutqaruv o'tkazilishini hamda zarar ko'rganlarga shoshilinch tibbiy yordam ko'rsatilishini talab qiladigan maktablar, kasalxonalar, kinoteatrlar va boshq., shuningdek uy-joy sektori binolari konstruksiyalarining to'satdan buzilishi, yonginlar, gaz portlashi va boshq.

Gidrotexnik halokatlar bu:

suv omborlarida, daryo va kanallardagi buzilishlar, baland toglardagi ko'llardan suv toshib ketishi natijasida vujudga kelgan hamda suv bosgan xududlarda odamlar o'limiga sanoat va qishloq ho'jaligi ob'ektlari ishining, aholi hayot faoliyatining buzilishiga olib kelgan va shoshilinch ko'chirish tadbirlarini talab qiladigan halokatli suv bosishlari.

Shu bilan bir qatorda, yuqorida qayd etilganidek (455-sonli qarorning ilovasiga ko'ra) texnogen FVlar (FV paydo bo'lgan kunda) zarar ko'rgan odamlar soniga, moddiy zararlar miqdoriga va ko'lamlariga (xududlar chegaralariga) qarab lokal, mahalliy, respublika va transchegara turlariga bo'linadi.

Lokal – bu FVlar natijasida 10dan ortiq bo'lmagan odam jabrlangan, moddiy zarar eng kam oylik ish haqi miqdorining 1 ming baravaridan ortiq bo'lmaganni tashkil etadigan hamda FV zonasi ishlab chiqarish ob'ekti yoki ijtimoiy maqsadli ob'ekt hududi tashqarisiga chiqmaydigan FV.

Mahalliy – bu FVlar natijasida 10dan ortiq, biroq 500dan ko'p bo'lmagan odam jabrlangan, moddiy zarar eng kam oylik ish haqi miqdorining 1 ming baravaridan ortiqni, biroq 0,5 million baravaridan ko'p emas, tashkil etadigan hamda FV zonasi aholi punkti, shahar, tuman, viloyat tashqarisiga chiqmaydigan FV.

Respublika – bu FVlar natijasida 500dan ortiq odam jabrlangan, moddiy zarar eng kam oylik ish haqi miqdorining 0,5 million baravaridan ortiqni tashkil etadigan hamda FV zonasi viloyat tashqarisiga chiqadigan FV.

Transchegara – bu FVlar oqibatlari mamlakat tashqarisiga chiqadigan, chet elda yuz bergan va O'zbekiston xududiga daxl qiladigan FV.

4.3. TEXNOGEN TUSDAGI FAVqULODDA VAZIYATLARNING KELIB CHIQISH SABABLARI.

Texnogen tusdagi halokatlarning asosiy sabablari quydagi-lardan iborat:

- inshootlarni loyihalashda yo'l qo'yilgan kamchiliklar;
- texnika xavfsizligiga rioya qilmaslik;
- ishlab chiqarishda doimiy nazoratning susayishi va ayniqsa, engil alanga oluvchi, yonginga xavfli moddalardan foydalanishda e'tiborsizlik;
- ishlab chiqarish texnologiyasida yo'l qo'yilgan xatolik, jihoz-larni, mashina va mexanizmlarni o'z vaqtida ta'mirlamaslik;
- mehnat va ishlab chiqarish intizomining pastligi;
- qo'shni ishlab chiqarish korxonalarida yoki energetika, gaz tarmoqlarida yuz bergan halokat;
- halokatlarni keltirib chiqaruvchi tabiiy favqulodda hodi-salar.

Texnogen favqulodda vaziyatlar natijasida insonlar qurbon bo'lishi, turli darajada shikastlanishi, atrof-tabiiy muhitning, atmosfera havosining turli zaharli moddalar bilan ifloslanishi, o'simliklar dunyosi, hayvonot olami nobud bo'lishi, juda katta moddiy zarar ko'rishga olib kelishi kabi oqibatlari kuzatiladi.

4.4. AHOLI VA XUDUDNI TEXNOGEN TUSDAGI FAVqULODDA VAZIYATLARDAN MUHOFAZA QILISH.

Respublikamizda aholi va hududni texnogen FVlardan muhofaza qilish uchun bir qator ishlar qilinmoqda. Shu jumladan, 1995 yil 20 avgustda «Aholini va hududlarni tabiiy hamda texnogen xususiyatli favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish to'g'risida»gi qonun qabul kilinganligini ta'kidlab o'tish lozim.

Bundan tashqari respublikamiz miqyosida o'tkazilayotgan «Yongin xavfsizligi oyligi», «Yo'l harakati xavfsizligi oyligi» kabi tadbirlar ham texnogen favqulodda vaziyatlarning oldini olish, aholi va hududlar xavfsizligini ta'minlash, favqulodda vaziyat yuz berganda harakatlanishga oid tayyorgarlik darajalarini oshirishda katta ahamiyatga ega.

Ishlab chiqarish sohasida faoliyat yuritayotgan har bir ishchi halokatlar yuz berganda harakatlanish qoidalarini mukammal o'zlashtirgan bo'lishi zarur. Misol uchun, elektr energiyasini tarmoqdan uzishning ham o'ziga xos talablari, gaz, bug apparatlarini o'chirishning ham o'ziga xos qonun qoidalari mavjud bo'lib, agar texnologik jarayonlar va

texnika xavfsizligi qoidalariga amal qilinmasa, inson hayotiga juda katta xavf solishi yoki juda katta moddiy talofatlar keltirishi mumkin.

har bir ishlab chiqazish sohasi xodimi halokatlar yuz berganda jamoa muhofaza inshootlari joylashgan erlarni, xavfsizlik joylarga chiqish yo'llarini, yakka himoyalaniş vositalari bilan ta'minlashni tashkil etishni va ulardan foydalanish tartibini bilishi lozim. Texnologik uskunalarni germetizatsiyalash va ishlash tizimini doimiy nazorat qilish, shu bilan yongin va portlash xavflarini oldini olish zarur. Elektr asboblarning holatini, sigimi, qism va tarmoqlarini, bosim ostida ishlashini, nazorat-o'lchov asboblari, himoyalash va bloklash apparatlarining ish faoliyatini doimiy nazorat qilish hamda aniqlash kerak.

Har bir tashkilotda sodir bo'lishi mumkin bo'lgan halokatlarning bartaraf etish rejasi ishlab chiqiladi. Ishchi va xizmatchilarning halokat yuzaga kelgan vaziyatlarda o'zini tutish va harakatlanishga tayyorlash tadbirlari tashkil etiladi, ularni bartaraf etish kuch va vositalarining zaruriy zahiralarini ko'rib chiqiladi. FV yuzaga kelganda ogohlantirish tizimi va vositalari doimiy shay holatda saqlash, ishchi o'rinlari uchun kerakli shaxsiy himoyalaniş vositalari sonini ta'minlash zarur.

Halokatlar sodir bo'lganda muhim vazifalardan biri ishlab chiqarish korxonasi va aholi yashash punktlariga xavf haqidagi xabarni etkazish hisoblanadi. Shuningdek, ob'ektning har bir ishchi, xodimi halokat sodir bo'lganda ogohlantirish vositalaridan foydalanish va tegishli tashkilotlarga xabar berishni bilishi zarur.

5. IJTIMOIIY TUSDAGI FVLAR. AHOLI VA OB'EKTLARINI BOSQINCHI -TERRORCHILIKDAN MUHOFAZA QILISH

IJTIMOIIY XARAKTERDAGI FVLAR

Terrorizm zo'rlik, zo'ravonlik degan ma'noni anglatadi.

O'zbekiston Respublikasining 2000 yil 15 dekabrda qabul qilingan "Terrorizmga qarshi kurash to'g'risida"gi qonunida terrorizm tushunchasiga quyidagicha ta'rif berilgan:

Terrorizm – mafkuraviy va boshqa maqsadlarga erishish uchun shaxsning hayoti, sogligiga xavf tugdiruvchi, mol-mulk va boshqa moddiy ob'ektlarning yo'q qilinishi (shikastlantirilishi) xavfini keltirib chiqaruvchi hamda davlatni, xalqaro tashkilotni, jismoniy yoki yuridik shaxsni biron-bir harakatlar sodir etishga yoki sodir etishdan tiyilishga majbur qilishga, xalqaro munosabatlarni murakkablashtirishga, davlatning suverenitetini, hududiy yaxlitligini buzishga, xavfsizligiga putur etkazishga, qurolli mojarolar chiqarishni ko'zlab igvogarliklar qilishga, aholini qo'rqitishga, ijtimoiy-siyosiy vaziyatni beqarorlashtirishga qaratilgan, O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksida javobgarlik nazarda tutilgan zo'rlik, zo'rlik ishlatish bilan qo'rqitish yoki boshqa jinoiy qilmishlar.

Terrorizm turlari:

Milliy.

Diniy.

Siyosiy.

An'anaviy (bombali).

Telefon.

Yadroviy.

Kimyoviy.

Biologik.

Kiberterrorizm.

Terrorchilik harakatlarini amalga oshirish uchun foydalaniladigan vositalar:

sovuq qurollar;

o'q otar qurollar;

portlovchi moddalar;

zaharlovchi moddalar;
biologik agentlar;
radioaktiv moddalar;
yadro zaryadlari;
elektromagnit impulsi tarqatuvchilar.

Terrorizmning maqsadlari:
davlat siyosati va davlat qurilishini zo'rlik yo'li bilan o'zgartirish;
davlatning jamoatchilikka qarshi kurashdagi urinishlarini beqarorlashtirish va buzish;
ijtimoiy va iqtisodiy masalalarni hal etish, dunyo hamjamiyatiga integratsiya qilinish
qudratiga ega bo'lgan demokratik siyosiy tuzimni yaratish va mustahkamlash bo'yicha qabul
qilinayotgan qarorlarni barqarorlash-tirish va buzish;
shaxsga, jamiyatga, davlatga siyosiy, iqtisodiy va ma'naviy zarar keltirish.

Terrorizmning ko'lamlari:
shaxsga qaratilgan jinoyatlar;
guruhiy qotilliklar;
odamlarning ommaviy qirilishi;
butun mamlakat bo'ylab terrorchilik harakatlarini amalga oshirish;
dunyo jamiyatiga qarshi qaratilgan yirik ko'lamli harakatlar.

5.2. Aholi va ob'ektlarni bosqinchilikdan muhofaza qilish

O'zbekiston Respublikasining "Terrorizmga qarshi kurash to'risida"gi qonuniga muvofiq respublikamizda terrorizmga qarshi kurash qonuniylik, shaxs xuquqlari erkinliklari va qonuniy manfaatlarining usuvorligi, terrorizmning oldini olish choralari ustuvorligi, jazoning muqarrarliligi, terrorizmga qarshi kurash oshkora va nooshkora choralari uygunligi, jalb qilinadigan kuchlar va vositalar tomonidan terrorchilikka qarshi o'tkaziladigan rahbarlik qilishda yakkaboshchilik tamoyillari asosida olib boriladi. Terrorizmga qarshi kurashda O'zbekiston Respublikasi Milliy xavfsizlik xizmati, Ichki ishlar vazirligi, Davlat bojxona qo'mitasi, mudofaa va Favqulodda vaziyatlar vazirliklari ishtirok etadi.

Terrorchilik harakatlari bilan bogliq vaziyatga tushib qolganda qanday harakat qilish kerak

Garovga tushib qolganda:
aslo vahimaga berilmang;
"hamma qatori" bo'lishga harakat qiling. Ko'zga tashlangan kiyimlardan halos bo'ling, bo'yingiz baland bo'lsa engashing, keskin harakatlar qilmang, terrorchining ko'ziga tik qaramang;

Atrofingizdagilarni tinchlantirishga harakat qiling, bunda har qanday usuldan, hattoki musht tushirishdan ham foydalanishingiz mumkin;

Imkon darajasida binoda xavfsizroq joyni aniqlang (oyna, derazalardan uzoqroq va h.k.);

Iloji boricha yongin vaqtida hayot uchun havfli bo'lgan sun'iy toladan tayyorlangan kiyimlardan xalos bo'ling;

Ozod bo'lishingizga bo'lgan umidni yo'qotmang;

Telefon orqali tahdid qilinganda:

iloji boricha "suhbat"ni yozib olishga harakat qiling;
yozib olish yo'lga qo'yilmagan bo'lsa, suhbatni eslab qolish lozim;
qo'ngiroq qiluvchi bilan ko'proq muloqatda bo'lishga harakat qiling, uning yoshi, millati, jinsini taxminan aniqlashga harakat qiling, ovozi, gapirish ohangi, nutqiga e'tibor qarating;

qo'ngiroq to'grisida tegishli organlar (MXX, ichki ishlar bo'limi)ga xabar bering, zarur bo'lsa odamlarni evakuatsiya qilishni tashkil eting.

Protlovchi qurilma ishga tushganda:

sodir bo'lgan voqea to'grisida tegishli joylar (ichki ishlar bo'limi, qutqaruv xizmati, hokimiyatning tezkor navbatchisi)ga xabar bering;

imkon qadar yuzaga kelgan vaziyatga baxo berishga harakat qiling: portlash joyi, jaroxatlanganlar soni, yongin chiqqan-chiqmaganligi va h.k.;

voqea joyiga begonalar va qiziquvchilar yaqinlashishini oldini oling;

jaroxatlanganlarga birinchi tibbiy yordam ko'rsatishni tashkil eting.

Shubhali buyum topib olganda:

zudlik bilan topilgan buyum to'grisida xabar bering;

odamlarni xavfsiz joyga olib chiqing;

odamlarning shubhali buyumga yaqinlashishlariga, radio-aloqa vositalari, uyali telefon va radioportlatgichning ishlab ketishiga sabab bo'lishi mumkin bo'lgan vositalardan foydalanishga yo'l qo'ymang;

huquqni muxofaza qilish organlari vakillari etib kelishini kuting.

5.3. FVLARNING RUHIY OMILLARI

Ma'naviy-ruhiy tayyorgarlikning mohiyati. Fuqaro muhofazasi faoliyatining barcha tomonlari, jumladan FVDT tizimlarning shaxsiy tarkibi va aholini favqulodda vaziyatlarda harakat qilishga tayyorligi takomillashgan taqdirdagina samarali bo'ladi. Ushbu tayyorgarlikning muhim yo'nalishlaridan biri ma'naviy-ruhiy tayyorgarlik hisoblanadi.

Aholini favqulodda vaziyatlarda harakat qilishga ma'naviy tayyorlash – bilim oluvchilarda fuqaro muhofazasiga oid vazifalarni bajarish mamlakat, halq oldidagi burch ekanligiga ishonchni tarbiyalash, o'z vazifalarini vijdonan bajarishga, shunday vaziyatlardagi qiyinchiliklarni engib o'tishga o'zini tayyorlash zarurligini tushinish, ruhiy qiyinchiliklarga chidash ruhida tarbiyalashdir.

Ruhiy tayyorgarlik – bu odamlarda ruhan chidamlilikni shakllantirish yoki qo'yilgan vazifalarni bajarish, havfli vaziyatlar-da fidokorona harakat qilish qobiliyatini kuchaytirishdagi hislatlarini hosil qilish demakdir. Ma'naviy-ruhiy tayyorgarlik bir-biri bilan uzaviy boglangan. Bu odamlarda yuqori ma'naviy-ruhiy sifatlarini shakllantirishning yagona jarayonidir.

Shaxsiy tarkibning tayyorgarligi tarbiya va o'qitish jarayonida, uning barcha shakl va usullarini qo'llagan holda amalga oshiriladi. Uning muhim vazifalaridan biri shaxsiy tarkibga va tizimlar sardorlariga ruhiy chiniqish, irodasini mustaxkamlashga bo'lgan intilishni singdirishdan iborat. Shaxsiy tarkib bunday chiniqish fuqaro muhofazasi bo'yicha vazifalarni muvaffaqiyatli amalga oshirishda ko'makdosh bo'lishni tushinib etishi zarur.

Ruhiy tayyorgarlik, ayniqsa xavfli vaziyatda harakat qilish uchun insonning ruhiyatini bevosita chiniqtirish fuqaro muhofazasi vazifalarini amalda bajarish chogida, o'qitish jarayonida asosan ikki shaklda olib boriladi.

1. Maxsus jihozlangan o'quv shaharchalarida, ruhiy chiniqish maydonchalarida mashg'ulotlar, trenirovkalar olib borish.

2. Barcha mashg'ulotlarda, ayniqsa, fuqaro muhofazasi o'quv mashqlarida. Ularda real sharoitga maksimal yaqinlashtirilgan sharoit yaratiladi.

Buning uchun fuqaro muhofazasining o'quv moddiy-texnik bazasini yaratish, uni doimo foydalanishga tayyor holda saqlash, o'tkazilayotgan o'quv mashg'ulotlari va mashqlarida samarali qo'llash lozim.

Ma'naviy-ruhiy tayyorgarlikning shakl va usullarini mahalliy sharoitni hisobga olgan holda doimo takomillashtirib borish zarur. Ma'naviy-ruhiy tayyorgarlikda ketma-ketlik tamoyili juda muhim o'rin tutadi: oddiydan murakkabga, biroz murakkabdan - ko'proq murakkabga.

Xavf-xatar, halokat, inqiroz so'zlari bizni har qadamda ta'qib etadi. Gazeta jurnallar sahifalari, televizor ekrani orqaliyangi va daxshatli voqealar, hodisalar, jinoyat va favqulodda vaziyatlar haqidagi axborotlarni olamiz. Beixtiyor har birimizda savol tugiladi: men bilan shunday bo'lib qolsa-chig Biz o'zimizni yordamga muhtoj, himoyasiz his qila boshlaymiz. Xavf-xatar har qadamda: uyda, magazinda, teatrda, uyimiz yo'lagida va jamoat transportida poylab turgandek tuyulaveradi. Bolalarimizni maktabga yuborishga, kechqurun itimiz bilan sayrga chiqishga, ko'p qavatli binolar ichiga kirishga qo'rqamiz. Inson o'zini to'la muhofazalangan holda his qiladigan biror joy yo'qqa o'xshaydi. Bundan uyqumiz va ishtahamiz yo'qoladi, oshqozon yarasi paydo bo'ladi, qon bosimi ko'tariladi, tinchligimiz qaylarga dir ketadi.... O'zimizni o'rab turgan xavf-xatar haqida o'ylamaslikning aslo iloji yo'q. Shu bilan birga ulardan doimo qo'rqaverib charchab ham ketamiz. Ulardan qutilishning universal vositalarini, turmushning har bir vaziyatiga maslahatni qidirib qolamiz va ularni topmaymiz. Go'yoki yopiq xalqa hosil bo'ladi. Biz esa uning ichida yanada tezroq yuguraveramiz, yuguraveramiz...

Bu yukni nima qilish kerak, ushbus halqani qanday uzish mumkin, shunday xavfli va qiziqarli dunyoda bolalarni hayotga qanday tayyorlash mumkin

Albatta, hech qanday xavf-xatar yo'q deb tasavvur qilish, televizor ko'rmaslik, radio eshitmaslik, jinoyatchilik olamidagi oxirgi yangiliklarni muhokama etishayotganda chekish joyidan ketib qolish ham mumkin... O'zimizni jamiyatdan chetlab qo'yishimiz va odam oyogi etmas joylarga bosh olib ketishimiz ham mumkin... Vrach yoki qutqaruvchi kasbini egallab, kasbiy malakamiz o'zimizning va yaqinlarimizning hayotlarini asrab qolishga yordam beradi, deya umid qilishimiz ham mumkin... Ammo shu bilan birga ruhiyatimizni qayta qurib, o'zimizda xavfsizlik ruhini rivojlantirishimiz ham mumkin. Buning uchun ko'p narsa kerak emas: birinchidan, qo'rqish va ofatni kutishga chek qo'yish, ikkinchidan, xavf-xatar bilan uchrashuvga tayyorgarlikni boshlash lozim.

qo'rquv turli ko'rinishda: zararli va foydali bo'lishi ham mumkin. Foydali qo'rquv bizni xavf-xatar va o'ylanmay qilinajak harakatlardan saqlaydi masalan, mashinalar tinmay o'tib turgan ko'chani mumkin bo'lmagan joyda kesib o'tishga yoki soyabonni parashyut hayol qilib osmono'par binoning tomidan saqlashga yo'l qo'ymaydi. Zararli qo'rquv yashashga va oddiy harakatlarni amalga oshirishga: liftda yurish, kinoga borish, yoki tovuq go'shtini iste'mol qilishga halaqit beradi. Bunday qo'rquv fikrlash va harakatlanish qobiliyatini qotirib qo'yadi, yana va yana tasavvuringizdagi voqea-hodisalarni boshdan kechirishga majbur qiladi, ularga yanada dahshatliroq tus beradi. Agar biz nimadandir juda ham qo'rqsak, hali yuz bermagan vaziyatni bir necha bor boshdan o'tkazgandek bo'lamiz: ruhan bu hodisa biz uchun sodir bo'lib bo'ldi. Bunday qo'rquv bilan o'zimiz yoki mutaxassis yordamida kurasha olishimiz mumkin, buni har kim o'zi hal qiladi. Bu xavfsizlik psixologiyasiga qo'yilgan birinchi qadam bo'ladi.

Ikkinchi qadam – xavf-xatar bilan uchrashuvga tayyorlanishni o'rganish. Barcha xavf-xatarga tayyorlanish mumkin emas, mantiqan ham to'g'ri kelmaydi. Shunday bo'lishi ham mumkinku: bizga xaqiqatda taxdid solayotgan narsadan qo'rqmaymiz. Ko'pincha biz samolyotda uchishdan qo'rqamiz, ammo mashinalar oqimi aro bekatga kelib to'xtagan avtobus tomon yuguramiz. Garchi avtohalokatlarda avihalokatlarga nisbatan 30 marta ko'p odam halok bo'lsa-da, atomabilda keta turib, himoya kamarini taqmaymiz. Yashindan qo'rqamiz va "ko'zcha"dan qarab ko'rmay, notanish odamlarga eshikni bemalol ochaveramiz. Inflyatsiyadan qo'rqamiz va yigib qo'ygan pulimizni moliyaviy piramidalarga qo'rqmay tikaveramiz. gayrioddiy zotiljamdan qo'rqamiz va sariq kasaliga qarshi emlashdan bosh tortamiz.

Ushbu ro'yxatni cheksiz davom ettirish mumkin. Potentsial xavfni ko'ra bilish, uni chetlab o'tishni o'rganish va haqiqatdan ham ushbu xavf-xatarga to'qnash kelib qolsang, nima qilish keakligini bilish muhimdir. Xavsizligimiz shaxsiy vazifamiz bo'lgandaki, bunga erishib bo'ladi.

Atrofimizdagi ko'plab odamlar: militsiya, vrachlar, qutqaruvchilar, tekshiruvchi va nazorat qiluvchi organlar, konstruktorlar va xavfsizlik muhandislari, o'qituvchilar bizning xavfsizligimiz masalalari bilan mashg'ul. Ammo ularning birortasi ham bizni xavfsizlik kamarini boglashga, sun'iy nafas oldirishni o'rganishga, yongin vaqtida evkuatsiya sxemasiga e'tibor qaratishga majbur qila olmaydi. Axir bular barchasi sogligimiz, muvaffiqiyatimiz, ko'p hollarda hayotimiz bilan bogliq bo'lgan mayda-chuydalardir.

Xavfsiz hayotga tayyorlana turib, shaxsiy xavfsizligimiz uchun ozginagina mas'uliyatni bo'ynimizga olarkanmiz, biz yanada kuchliroq va xotirjam bo'la boramiz. Chunki biz o'zimizni qanday tutishni bilamiz.

Xulosa qilib aytganda, ma'naviy-ruhiy tayyorgarlik uchun maxsus o'quv mashg'ulotlari, trenirovkalar o'tkazib turish maqsadga muvofiqdir. Bundan tashqari fuqaro muhofazasining barcha asosiy tadbirlarini ma'naviy-ruhiy chiniqish talablarni hisobga olgan holda o'tkazish zarur.

6. EKOLOGIK TUSDAGI FVLAR, ULARNING TASNIFI VA TAVSIFI. O'ZBEKISTONDA AHOLINI EKOLOGIK FAVQULODDA VAZIYATLARDAN MUHOFAZA QILISH TADBIRLARI.

6.1. EKOLOGIK TUSDAGI FAVQULODDA VAZIYATLAR TO'G'RIDAN TUSHUNCHA, ULARNING TASNIFI VA KELIB CHIQISH SABABLARI.

«Ekologiya» – yunoncha so'z bo'lib, tirik mavjudotlarning yashash sharoiti va atrof-muhit bilan o'zaro munosabatlarini o'rganadi.

Ekologik tUSDagi FVlar – bu insoniyatning hayot faoliyatiga, o'simlik va hayvonot dunyosiga, gidrosfera va atmosferaga beqiyos ta'sirini ko'rsatadigan halokatli vaziyatlar.

Ularning tasnifi hilma – hildir. Kelib chiqish hususiyatiga ko'ra ekologik FVlar quyidagilarga bo'linadi:

- Kuruqlik (tuproq, er osti)ning holati o'zgarishi bilan bogliq bo'lgan vaziyatlar:

Er osti qazilma boyliklarini qazib olishda, er ko'chkisi natijasida va insonni xo'jalik faoliyatidagi ta'siri ostida;

Tuproq tarkibida ogir metallarning ruhsat etilgan kontsentratsiyadan yuqori bo'lishi natijasida;

Erning degradatsiyasi - sho'r erlarning paydo bo'lishi bilan kuzatiluvchi eroziya jarayonini o'z ichiga oladi.

- Atmosfera holatining o'zgarishi bilan bogliq bo'lgan vaziyatlar:

Antropogen ta'sir natijasida iqlim va ob-havoning keskin o'zgarishi;

Atmosferada zararli moddalarning ruhsat etilgan miqdoridan ko'payib ketishi;

Shaharlarda haroratni ko'tarilishi;

Shaharlarda "kislород" tanqisligi;

Shaharlarda shovqinni PFKdan yuqori bo'lishi;

Kislotali yoginlar zonasini hosil bo'lishi;

Atmosferaning ozon qavatini emirilishi;

Atmosfera tiniqligining o'zgarishi.

- Gidrosfera holatining o'zgarishi bilan bogliq bo'lgan vaziyatlar:

Suv manbalarining ifloslanishi natijasida ichimlik suvini kamayishi;

Texnologik jarayonlar va insonni maishiy-xo'jalik ishlariga suvni sarflashi (ishlatishi) natijasida suv resurslarining kamayishi;

Inson faoliyati ta'sirida dunyo okeani vva dengizni ifloslanishi natijasida ekologik muvozanatning buzilishi.

6.2. EKOLOGIK TUSDAGI FAVQULODDA VAZIYATLARNING TAVSIFI.

Quruqlik holatining buzilishi.

Tabiiy sabablarni yoki insonni xo'jalik faoliyatidagi ta'siri ostida tuproqning hususiyati asta-sekin yomonlashib bormoqda, ya'ni erning degradatsiyasi yuz bermoqda. Buning sababi esa o'git va pestitsidlardan noto'gri foydalanishdan kelib chiqmoqda.

Masalan, tarkibida ogir metallar tuzlari bo'lgan pestitsidlar miqdorini oshirish tuproq unumdorligini pasaytirishi va undagi mikroorganizmlar va chuvalchaglarni halok bo'lishiga olib kelishi mumkin. O'ylamasdan o'tkazilgan meliorativ ishlar chirindi qatlamini pasaytiradi. Unumdor tuproqni kam mahsulli tuproq bilan to'ldiradi. Daraxtlar kesilganida ularning ostidagi o'tli qatlam shikastlanadi. Traktor bosib o'tgan yo'llar ham erga katta zarar keltiradi. Ayniqsa o'rmon yonginlari katta zarar etkazadi. Daraxtlar bilan birga butun hayvonot, mikroorganizm va o'simlik olami yo'q bo'lib ketadi. Erning degradatsiyasi er flora va faunasining o'zgarishi va hosildorligining pasayishi, sho'r erlarning paydo bo'lishi bilan kuzatiluvchi eroziya jarayonini o'z ichiga oladi.

Tuproqning eroziyasi. Bu tuproq va unga tutash qatlamlarning turli tabiiy va antropogen omillar bilan turli-tuman buzilish jarayonlaridir. Sabablariga ko'ra tuproq eroziyasining quyidagi turlari farqlanadi: suv, shamol, muz, ko'chki, daryo biologik eroziyalari. Rossiyaning har bir fuqorosiga to'gri keladigan qishloq xo'jalik erlar, 24 ga ekinzorlar esa 18% ga kamaydi. Buning natijasida er holatining buzilishi, ifloslanishi va sho'rlanish jarayonlari kuchaydi. Tuproq qatlamining ogir metallar tuzlari bilan ifloslanishi asosan sanoat va transportlardan chiqayotgan chiqindi va gazlar, shuningdek tuproqqa zaxarli chiqindilarni tartibsiz ko'mish hisobiga yuz bermoqda.

Biologik hilma - xillikni kamayishi yoki yo'q qilinishi erlarni cho'lga aylanishiga olib keladi. Bu suv resurslarining kamayishi, yoppa o'simlik qatlamining yo'qolishi, faunaning kambag'allashuvi va kayta qurilishi bilan kechadi. Inson tomonidan kam suvli erlardan noratsional foydalanish (hayvonlarni bu erlarda ko'plab boqish, o'simlik qatlamining yo'q qilinishi, geoglorazvedka ishlari bilan tuproq ishlari va chorvachilik orsidagi ratsional munosabatlarning buzilishi) ularni cho'lga aylanishiga olib keladi.

Atmosfera holatining o'zgarishi.

Atrof-muhitni muhofaza qilish, ekologik barqarorlikni asrab qolish bugungi kunda dunyo hamjamiyatining e'tiboridagi masalalaridan biri bo'lib qolmoqda.

Atmosferani ifloslanishi tabiiy va antropogen manbalar hisobiga bo'ladi.

A). Tabiiy omillarga - tog jinslarining emirilishi, zilzila oqibati, vulqonlar faoliyati (vulqonlarning otilishi), tuproqning emirilishi, o'rmonlarga o't ketishi kabi hodisalar kiradi;

B). Antropogen omillarga – sanoat korxonalari faoliyatidan hosil bo'ladigan gaz chiqindilari va shuningdek avtomobil, temir yo'l, suv transportlari tomonidan turli yoqilgilaning ishlatilishi zararli moddalarning havoga ko'tarilishi va boshqa shu kabi hodisalar kiradi bo'ladi.

O'zbekistonda atmosfera havosining sifat va miqdoriy tarkibida ham tabiiy va antropogen manbalar katta ro'l o'ynaydi.

Sanoatda yoqilgi - energetika, kimyo va neft - kimyo sanoati azot oksidlari chiqindilarining tashlanishida asosiy sababchi bo'lib hisoblanadi.

Yoqilgidan foydalanishning past samaradorligi atmosfera ortiqcha chiqindi-tashlamalar tashlanishiga olib keladi. Bu mazkur ob'ektlar joylashgan aholi yashash punktlari va shaharlarda (Toshkent, Angren, Navoiy) atmosfera havosining ifloslanish darajasiga ta'sir ko'rsatadi.

Atmosfera havosining ifloslanishini kamaytirishga yo'naltirilgan tadbirlardan biri avtomobillar dvigatellarininng ishlatilgan gazlari toksikligi va tutun miqdorini davlat nazoratidan o'tkazish hisoblanadi. Respublikalarda avtotransport texnikalarini muqobil yoqilgi turlariga o'tkazish bo'yicha ishlar davom ettirilmoqda. hozirgi vaqtda avtotrasport vositalarini siqilgan tabiiy gaz va suyultirilgan neft gaziga o'tkazish muvaffaqiyatli amalga oshirilmoqda.

“Uzavtosanoat” tizimida gaz ballonli uskunalar bilan jihozlangan “Damas” avtobillarini chiqarish rejalashtirilmoqda. Ayni paytda avtomobillarda gaz ballonli uskunalarini o'rnatish bo'yicha bir futor yirik korxonalar bilan hamkorlikdagi ishlar amalga oshirilmoqda. Atmosferaning gaz va issiqlik aylanishiga o'rmon yonishi va kesilishi, erning haydalishi, yangi suv omborlarini qurilishi, suv oqimining o'zgarishi, botqoqlikning qurishi jiddiy ta'sir ko'rsatadi.

Sanoat muassasalari, TETs, avtotransportlar katta miqdorda organik yonilgini yoqadilar, bu esa quyidagi holatlarga olib keladi:

- atmosferada dioksid uglerodni tarkibini oshishiga. Bu jarayon issiqlik effekti natijasida havoning isishini keltirib chiqaradi.

er sharining issiqlik holatiga ta'sir qiluvchi va atmosfera tushayotgan freonlar, ftorli, bromli va xlorli birikmalar ozon qatlamining buzilishiga.

Iqlimning o'zgarishiga ta'sir qiluvchi boshqa omillarga quyidagilar kiradi: atmosfera va okean orsidagi namlik va issiqlik almashinuvining buzilishiga olib keluvchi okeanning neft mahsulotlari bilan ifloslanishi; yogingarchilik keltirib chiqarish maqsadida bulutlarga ta'sir ko'rsatishi; atmosfera suv buglarining chiqishi; sugorish tizimining ta'siri, buglanishning ortishi.

Sanoat markazlari yoki yirik shaharlar ustida «smog» deb ataluvchi ifloslangan havo qatlami yuzaga keladi. Uni shartli ravishda uch qatlamga bo'lish mumkin: quyi – bu uylar orasidagi qatlam, o'rta - 20-30 metr balandlikdagi qatlam, yuqori – asosan sanoat korxonalaridan chiqayotgan tutun va chiqindilardan oziqlanayotgan 50-100 metr balandlikdagi qatlam.

Atmosfera transportlardan chiqayotgan uglevodorod gazlari va azot oksidi aralashmalariga quyosh radiatsiyasining ta'siri insonlar salomatligi uchun katta havf tugdiradigan fotosmog (fotooksidantlar)ni yuzaga keltiradi.

hozirgi paytda ko'p sanoat zonalarida kislorod etishmovchiligi kuzatilmoqda. Bunday hollarda fotosintez natijasida o'simliklar, sanoat, transport, odamlar, hayvonlar iste'mol qilayotgan kisloroddan kam miqdorda kislorod ajralib chiqadi, bu esa shu hollarda fotosintez oqibatida kislorodni odamlar, hayvonlar o'simliklar sanoat iste'mol qilish miqdoridan kam chiqarib berayapti. Bu holat aholi orasida o'pka va yurak tomir kasalliklarini keltirib chiqaradi.

Er usti, havo, suv transportida quvvatli vositalarning paydo bo'lishi insonlarning doimo yuqori darajadagi shovqinlar ostida bo'lishiga olib keladi. Shaharning umumiy shovqin darajasida transportning solishtirma ogirli 60-80 % ni tashkil qiladi.

Yuqori darajadagi harorat, shovqin, chang, radiatsiya, elektromagnit maydon bularning hammasi atmosfera havosining ifloslanishiga olib keladi.

Kislotali yoginlar. Bu havoning sanoatdan ifloslanishi, avtomobillardan va aviatsion dvigatellardan chiqayotgan gazdan havoni ifloslanishi va shuningdek turli yoqilgilarining yoqilishi natijasidir.

Azotning hamma oksidlarini taxminan 40 %ini issiqlik elektro stantsiyalari keltirib chiqaradi. Bu oksidlar azot va nitratlarga aylanadi, oxirgilari esa suv bilan o'zaro ta'sir qilib azot kislotasini hosil qiladi.

Shuningdek keng tarqalgan havoning ifloslantiruvchilaridan biri ko'mir, neft, mazutni yoqish natijasida hosil bo'ladigan oltingugurt anhidrididir. Kislotali yoginlar faqat o'simliklar dunyosi uchungina havfli bo'lmasdan, balki odamlar sogligi uchun ham havflidir.

Ozon qatlamining kichrayishi. Stratosfera quyoshning ultra binafsha nurlarini yutadi va erdagi tirik mavjudotlarni shu nurlarning halokatli ta'siridan saqlaydi. Ozonning atmosferadagi soni katta emas. U vodorod, azot, xlor birikmalari ta'sirida tez buziladi. Iqlim isishining oqibatlari ozon qavatining buzilishini, unda "tuynuk" hosil bo'lishini va ultrabinafsha nurlari oqimini er sathiga kelishini tezlashtiradi. So'nggi yillar davomida inson faoliyati natijasida tarkibida bu birikmalar bo'lgan moddalarning tushishi keskin ortmoqda.

Chang. Bu keng tarqalgan atmosfera ifloslovchilaridan biridir. Chang er jinslariga shamolning ta'siri, o'rmon yonginlari, vulqon otilib chiqishi, sanoatdan chiqindilar chiqish jarayonida paydo bo'ladi. Chang odam organizimiga, o'simlik va hayvonot olamiga zararli ta'sir ko'rsatadi. Binolar, qurilishlar buzilishini tezlashtiradi va bir qator boshqa salbiy oqibatlarni keltirib chiqaradi.

Gidrosfera holatining o'zgarishi.

Sanoat va uy – joylari qurilishining keskin o'sishi suv etishmovchiligiga sabab bo'lmoqda, uning sifati pasaymoqda. Suv resurslari kamayishining asosiy sabablari quyidagilardir:

- insonni biosferaga ta'sir qilishi oqibatida suv resurslarining kamayishi;
- suvga bo'lgan talabni keskin o'sishi;
- suv manbalarini katta miqdorda ifloslanishi.

Inson faoliyati ta'sirida suv havzalarining sayozlashuvi, kichik daryolarning yo'q bo'lib ketishi, ko'llarning qurishi, o'rmonlarni kesib tashlash, hayvonlarni rejasiz boqish, cho'llarni to'xtovsiz haydash, melioratsiya tizimlarini o'ylamasdan rivojlantirish natijasida yuz beradi. Suvga bo'lgan ehtiyoj har yili 6-8 % ga ortib bormoqda, bu sanoat korxonalarining o'sib borishi bilan bogliq. Xo'jalik ishlari uchun suv sarfi ortib bormoqda, Yaqin yillar ichida esa u har bir kishi uchun 400 metrG`sutkani tashkil etadi.

Ifloslantiruvchilar biologik, mexanik va kimyoviy bo'lishi mumkin.

Suv shunchalik ifloslanganki, daryo va hovuzlarda ko'p tirik jonzorlar qirilib ketmoqda, ayniqsa baliqlar. Bunday suvlarni tozalamasdan va zararsizlantirmasdan iste'mol qilish mumkin emas. Daryo va ko'llarga, suv havzalariga ishlab chiqarish chiqindilari, maishiy axlatlar, neft maxsulotlari, ogir temir chiqindilari tashlanmoqda.

Asosiy ifloslantiruvchi - bu kimyoviy korxonalari, neftni qayta ishlash va neft-kimyo korxonalari, qog'oz ishlab chiqarish tarmoqlari, o'simliklarni oziqlantirish, qishloq xo'jalik ekinlari zarakunandalarga qarshi kurash va o'gitlardir.

Tankerlarning xalokatga uchrashi natijasida dengizlarning keng ko'lamda ifloslanishiga olib kelmoqda.

6.3.O'ZBEKISTONDA AHOLINI EKOLOGIK FAVQULODDA VAZIYATLARDAN MUHOFAZA QILISH TADBIRLARI.

Har bir inson ekologik tarbiyaviy ishlar jarayonida quydagilarni bilishi zarur:

tabiat boyliklaridan tejab-tergab foydalanish va ularni muhofaza qilish;

atrof – muhitni ifloslanishdan saqlash;

tabiatni kelajak avlodlar uchun tabiiy holda qoldirishga intilish.

Mehnat jamoalarida kishilarning ekologik madaniyatini avvaldan sinalgan qadriyatlarimiz asosida rivojlantirib berish maqsadga muvofiq. Bunda tabiat resurslaridan oqilona va tejamkorlik bilan foydalanish:

bog va xiyobondagi daraxt, buta va gullarni ilmiy texnologiyalar asoslarida parvarishlash;

aholi gavjun bo'lgan joylarda o'rmon maydonlarini tashkil qilish va obodonlashtirilgan istirohat bog'lariga aylantirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. Karimov I.A. O'zbekiston buyuk kelajak sari. Toshkent: «O'zbekiston». 1998. 684 b.
2. To'htaev A. Ekologiya va tabiatni muhofaza qilish asoslari. Toshkent: «Mehnat». 1994. 34 b.
3. Ilyosova Z.F. «Hayot faoliyati xavfsizligi asoslari». Toshkent: «Mehnat». 2001. 98 b.
4. Nurxo'jaev A.K., Yunusov M.Yu., Xabibullaev I.X. Favqulodda vaziyatlar va muhofaza tadbirlari. Toshkent: «Universitet». 2001. 67 b.
5. Tadjiev M., Ne'matov I. va boshq. Favqulodda vaziyatlarda fuqaro muhofazasi. T. 2003. 260 b.
6. Belov S.V., Devisilov V.A. i dr. Bezopasnost jiznedeyatelnosti. Moskva: «MGU». 2003. 360 s.
7. Farmonov A.E., Igamberdiev A.R. va boshq. Hayot faoliyati xavfsizligi. Toshkent: «Universitet». 2006. 96 b.
8. Ramazanova R.A., Sadikova H.A. va boshq. Favqulotda vaziyatlar uchun tibbiy hamshiralar tayyorlash. O'quv qo'llanma. T.: «Yangi asr avlodi». 2006. 515 b.
9. Shefer I.F., Shaxmurova G.A. Bezopasnost i zashita cheloveka pri chrezvichaynix situatsiyax. Uchebnoe posobie po laboratornim zanyatiyam. T.: TDPU im. Nizami. 2007. 126 s.
10. Mixaylov L.A., Solomin V.P., Bezpamyatnix T.A. i dr. Bezopasnost jiznedeyatelnosti. 2-izd. M. 2008.
11. Ergasheva G.S., Akbarova G. O. Favqulodda vaziyatlarda aholi va hududlarni muhofazasi asoslari. Pedagogika oliy o'quv yurtlari biologiya va inson hayotiy faoliyati muhofazasi ihtisosligi talabalari uchun metodik qo'llanma. I-II qism. T. 2009. 112 b.

12. Sadikova H.A., S.M. Ermatova, Lapshin Yu.M., Djumaev I.A. Grajdanskaya zashita naseleniya I territoriy ot chrezvichaynix situatsiy. Uchebnoe posobie. T.: TDPU im. Nizami. 2009. 152 s.

Электрон таълим ресурслари

1. www.ziynet.uz

